

50308

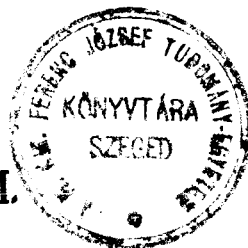
FÖLD ÉS EMBER

TUDOMÁNYOS SZEMLE ~ SZERKESZTI:
KOGUTOWICZ KÁROLY

TARTALOM:

IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ: Adatok dohánytermelésünk gazdaság-
földrajzához.
Régi útleírások. — Szemle. — Apró közlemények.

VIII. ÉVF.
HARMADIK SZÁM.
1928

SZERKESZTŐSÉG:
SZEGED, EGYETEMI FÖLDRAJZI INTÉZET
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI
SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADÁSA
BUDAPEST

TARTALOM.

Értekezések:	Lap
<i>Irmédi-Molnár László: Adatok dohánytermelésünk gazdaságföldrajzához</i>	121
Régi útleírások	142
Szemle	146
Apró közlemények:	
Kecskeméti Gazdasági Vasút. (Wagner Richárd).	151
6 drb melléklet.	

Ebben a füzetben adjuk a II. füzet hiányzó mellékleteit.

FÖLD ÉS EMBER

TUDOMÁNYOS SZEMLE. — SZERKESZTI:

KOGUTOWICZ KÁROLY.

A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya, a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Földrajzi Intézete és a Szegedi Alföldkutató Bizottság hivatalos folyóirata.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Szeged, Egyetemi Földrajzi Intézet Szukováthy-tér 1.

Célja: az emberföldrajz művelése, elsősorban a magyar föld tudományos kutatása.

Előfizetés egy évre 8 pengő,

iskolák, könyvtárak, tanárok és tisztviselők számára 3 pengő.

Postatakarékpénztári csekkszámla száma 48180.

Lakásváltozást kérjük okvetlen bejelenteni.

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk!

A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők.

Adatok dohánytermelésünk gazdaságföldrajzához.

Amerika felfedezése Európa gazdasági életében nagy átalakulást indított meg. Az Új-világ új növényekkel ismertette meg Európa lakóit, akik lassankint saját hazájuk földjére is átplántálták azokat. Ezek közé az új növények közé tartozott a dohány is. Eleinte mint gyógynövény terjedt el. Azonban a hír Amerika benszülötteinek szokásáról; a tabacolásról mindenütt elkísérte a dohányt útjában úgy, hogy gyógyerejének hite lassankint elveszítette hatását az emberek között és teljesen narkotika szerré alakult át.

A dohányélvezet elterjedése nem ment símán, hanem azt nagy propagálás előzte meg. Erre azért volt szükség, mivel igen sokan voltak, akik ebben az új jelenségben az emberiségre zúduló kárt és bűnt véltek látni. Egymásután jelentek meg a bullák és rendeletek, melyekben megtiltották a dohány élvezését. Mindenféle lelki és testi fenyítést szabtak ki a tilalmat áthágókra, azonban az emberek szenvedélyévé vált dohányzást semmiféle rendelet megakadályozni már nem bírta és így ezeknek hatályon kívül való helyezése mihamar bekövetkezett. Ma már az úgyszólván mindenki által dédelgetett növény teljesen meghódította az emberiség legnagyobb részét és így a gazdasági életnek fontos tényezőjévé vált. A gazdasági földrajznak már régen számolnia kell a dohány terjedésével, művelésének lehetőségeivel, hogy az emberiség igényeit kielégítendő, okszerű világításba helyezze a növény követelte geográfiai tájak helyes megválasztását, a szükséges éghajlati zónák és az intenzív termelést adó talaj kiválasztását.

Általában a dohány minden éghajlat alatt megterem. Azonban, a talaj mineműsége és a csapadék mennyisége a dohány minőségében nagy különbségeket hoz létre. Innen van az, hogy hazánk földje a beléültetett havanna palántáknak már az első kifejlődésükkor egészen más alakot, más nagyságot és ízt kölcsönzött. Az a cél tehát, hogy a havanna dohányszükségletet

belföldi termeléssel fedezhessük, klimánk és talajunk sajátossága következtében meghiusult. Az így átplántált dohányból egészen sajátosságos magyar dohány fejlődött.

Mivel a dohány ily nagy változáson megy keresztül a helyi földrajzi viszonyokhoz képest, majd minden országban egy külön, az ősi fajtól eltérő faj alakult ki. Az éghajlati és talajviszonyok folytán változó növénynek tehát ki kell keresni azt a területet, ahol a fajta minősége a helyi adottság következtében a legjobbat nyújtja. Így okvetlenül szükséges, hogy a klimatológiai és talajviszonyokat tekintetbe vegyünk.

Magyarország aránylag száraz éghajlatú terület. Leginkább áll ez az Alföldre, hol a kontinentális hatás igen érezhető. Az Alföldön a nyár a legcsapadékosabb és ekkor is június havában éri el a maximumot. Ezért fontos a dohány kiültetésének ideje, hogy a termelés kellő intensitását elérendő azt még a csapadék maximumának beállta előtt hajtsák végre, mivel a növény fejlődéséhez a legkedvezőbb feltételeket kell keresni, hogy a minőség és mennyiség megfeleljen a piac követelményeinek.

A Duna—Tisza köz területének melege és homokos talaja igen jó hatással volna a növény fejlődésére, azonban a nyirkos klimát kedvelő palánta általában kedvező előfeltételekre ott nem talál, csupán a folyók völgyei s a felszín közelében levő talajvizek területei nyújtanak számára kedvező fejlődési feltételeket. A Duna—Tisza közén tehát csak részben vannak meg azok a követelmények, melyek az okszerű termeléshez szükségesek. Ezzel ellentétben áll a Nyírvidék, hol a homokos terület mellett a kellő nedvesség is megtalálható.

A dohány természetének sajátosságait tudományos alapon kutató szakemberek rá tudnak mutatni azokra a geográfiai tényezők által meghatározott területekre, hol a dohány minősége a legjobbra emelhető. A különböző klimatológiai és talajviszonyok a dohány minőségét hol egyenes, hol pedig fordított arányba állítják a mennyiségével. A kereskedelem felhasználja úgy a minőségben gyenge, mint a kitűnő dohányleveleket, tekintve, hogy különböző természetű gyártmányoknak (szivar, szivarka, pipadohány stb.) különböző minőségekre van szükségük.

A sok fáradságos kutatás a minden éghajlat alatt megtermő, de mindenütt változó dohánynak tájanként szabja meg

a helyi klimatikus és talajviszonyokat. A dohány gazdaságos termelése csak ott előnyös, ahol minősége egyenes arányban áll a kereskedelem követelte feltételekkel.

A nagyon száraz, csapadékban szűkölködő terület a dohánynak lassú fejlődést ad, amikor is minden részének nyugodt érésre van ideje és így nagylevelű, erős rostú, vastag erezetű növény fejlődik ki. Ez a zamatra nézve feltétlenül káros jelenség. Egyenletes meleg és nem túl bő csapadék adja a legjobb dohánytermő területet. A bő csapadékú és hűvös éghajlatú vidék már az ellenkezőjét váltja ki a növényből, ellenben az egyenletes meleg párosulva állandó párateltséggel már jó előfeltételt nyújt a gazdaságos termelésnek.

A Magyar medence hőmérsékleti viszonyait tekintve a dohánytermelésre igen előnyös. A legmelegebb (10°C) helyek kb. egybeesnek a dohánynal beültetett területekkel s ha még ehhez a talajviszonyok követelményeit is hozzászámítjuk, ki rajzolhatjuk azokat a vidékeket, hol a dohány termelése felfedezhető. A Marosvölgy gyulafehérvár—marosvásárhelyi szakaszánál ott találjuk a 9°C hőmérsékletű területet, amely az ottani termelésnek megadja a kedvező körülményeket.

Ugyancsak mutatja hatását a domborzati viszonyok tényezője is. A melegség és párateltség mellett a sík terület vagy gyenge lejtésű hegyoldal kedvez a termelésnek, ha az megfelelő talajjal bír. A homokos, televénydús agyagos föld jó termőterület és ha mésztartalma elégséges, a homokos földben termő dohány minősége csak javul. A talaj megválasztása igen fontos. A frissen feltört, humuszban gazdag talaj bő termést ad, de anyaga a kereskedelmi szempontból nem gazdaságos. Bár azok a meleg éghajlatú vidékek, hol a levegőnek nagy páratartalma van, a bő humusszal bíró talajok, a dohánytermelésre kiválóak. A termelés főtenyezője még a vetésforgó is (Kerpely).

A meszes homok talajnak az is előnye, hogy az absorbeált meleget hosszabb ideig tartja magában. Ha a föld agyagban bővelkedő vagy hűvös, úgy a dohány eltér eredeti formájától és minőségében is megváltozik. Az olyan föld, hol az altalaj laza, vagyis nincs olyan rétege, ami a leszivárgó vizeket némiképpen összegyűjtve huzamosabb ideig a felszín közelében tartja, hanem az igen gyorsan elszivárog, — mint aminők a Kis-Alföld magasabb területei — nem alkalmas termőhely.

Amint látjuk, a földrajzi tényező meghatározza a jó ter-

melési tájat és ha ebből a szemszögből tekintünk Magyarország dohánytermő területeire, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Magyarország sík területein a talajnak minden előfeltétele megvan, azonban az időjárás kedvezőtlenül hat a termelésre. A nagy szárazság és kevés csapadék mellett a növény fejlődése csak lassan halad előre, miért is a már említett hátrányok több-kevesebb mértékben jelentkeznek.

Ha Magyarország talajtérképét összhangzásba hozzuk a dohánytermő helyek elterjedésével, akkor azt tapasztaljuk, hogy a homokos, löszös ártéri képződmények, mint megfelelő talaj-nemek kiszabják a dohánytermeléshez alkalmas területeket. A Nyírség vidéke erdei talaj, de olyan, hol az a homokkal együtt fordul elő, tehát bő mészh, káli kovasav stb. tartalmú. A barna erdei talajnál a dohánytermesztés csak a perifériákon fordul elő, mivel — mint már fentebb jeleztük — a hegyoldalak (a Kárpátok belső pereme, a Magyar Középhegység, az Erdélyi Érchegység) hűvösebb klímája, a túlságosan vizenyős területek (Aliburnári, Szernye, Hanság) nem nyújtanak kedvező feltételeket. Kivétel Somogy nyugati része, ahol a Nyírségével megegyező, homokkal elegyes erdei talaj terül el.

Magyarországba a dohány valószínűleg Keletről jött be a török közvetítésével, amint azt az arab „*duchan*” szó mutatja. Erdély volt az első állomása. Eleinte csodálkozást keltett, aztán ellenszenvet, amit tilalmi rendeletek követtek. Ezek természetesen csak rövid életűek voltak, mint mindenhol másutt. Vannak, akik azt állítják, hogy Nyugatról hozták volna be azok a spanyol segédhadak, amelyek az 1500-as évek dereka táján táboroztak huzamosabb ideig Magyarországon. E feltevés helyessége nincsen kizárva, de semmiesetre sem volt a dohány elterjesztése a spanyolok által oly általános, mert máskülönben a dohány nevét Magyarországon nem az arab szó jelölné, hanem a spanyol (tabaco) megnevezést vették volna át. A dohány lassú térfoglalása végül oda vezetett, hogy egész Európában komolyan kellett vele foglalkozni úgy a gazdaságnak, mint a kereskedelemnek. Narkotikus jellegét tekintve, egyes országokban az államhatalom is feléje fordította figyelmét, hogy termelésének határt szabjanak. A termeléséből fakadó nagyszerű jövedelem végtére magával hozta, hogy egyes államok úgy a termelést, mint a feldolgozást kezükbe vették s országuk területén monopoliummá tették.

Igy volt ez Magyarországon is. Az 1851. évig a dohány termelése szabad volt. A nyersanyagokat magánosok dolgozták fel és hozták forgalomba.

Magyarország dohánytermelésének négy időszakát különböztethetjük meg: 1. a szabad termelés időszaka 1851. előtt, 2. az 1851—1866. közötti 16 esztendő. Ekkor kezdődött a magyar dohányegyedárúság, de még teljesen osztrák vezetés alatt. 3. az 1867—1918. terjedő 51 évi időszak. Ez a független magyar dohányjövedék időszaka. A függetlenség azonban a kettős monarchia viszonyaiból kifolyólag teljesnek nem mondható. 4. 1918-tól napjainkig. A monarchia összeomlása után, a közös ügyek megszűntével a magyar dohányjövedék teljes önállóságra jutott.

A szabad termelés idejének termésviszonyairól, annak intenzitásáról stb.-ről csak egyes magánosok becslései révén birunk adatokat szerezni. *Fényes Elek* 1843-ból való statisztikája 400.000 mázsa átlagos termésről ad számot. Az 1846/47. években *Desseffy Emil* a termés mennyiségét 600.000 mázsára teszi és kb. 60.000 termelőt említ, akik 200.000 holdon termeltek dohányt. *Konek Sándor* az 1867-ben kiadott munkájában 50.000 holdra becsüli azokat a területeket, melyek dohánynal voltak beültetve. Ezek a megállapítások azonban roppant eltérőek és egyúttal megbízhatatlanok is, mert hozzávetőleges becslésen alapulnak.

1850. november 29-én császári rendelet vetette meg a m. kir. dohányjövedék alapját. Ez a rendelet csak egy évvel később, 1851. március 1-én lépett életbe, mely időtől kezdve a magyar dohánytermelés állandó fejlődést mutat. A magyar dohányjövedéknek a császári pátenst nem biztosított teljes függetlenséget. Az osztrákok Ausztria teljes hegemoniájára célzó törekvései a magyar dohányjövedéket az osztrák dohányjövedék igazgatósága alá rendelték. Ezt a fonák helyzetet a 67-es kiegyezés némiképen enyhítette, amennyiben megadta a magyar jövedék önállóságát, Magyarország termelésének felét azonban Ausztria magának biztosította. Igaz, hogy ezzel szemben felajánlotta saját termésének egy részét, de ennek mennyisége nem haladta meg azt, amit Magyarország adott át s a kapott mennyiség minőségileg is sokkal silányabb volt.

Az új jövedék az 1851. évben részint a magánosoktól átvett nyersanyagokból kezdett dolgozni. Ezen átvett dohány-

mennyiség között kb. 80.000 bécsi mázsa (1 b. m. = 56.006 kg.) belföldi dohány volt. A következő évben az 1851. év termését már a magyar dohányjövedék vette át 1,479.941 bécsi mázsa mennyiségben (= 828.767 q.). 1851-től a dohányjövedék független időszakáig tehát 1868-ig a termelési viszonyokat a következőképpen állíthatjuk szemeink elé:

Tizenhat év alatt Magyarországon 49 vármegyében 1,002.691 termelő foglalkozott dohánytermeléssel és pedig 1,101.502 kat. holdon. E 16 évi időszak folyamán a termelők száma a kezdet elején (1851-ben) 40.489 volt, akik 740 községben 35.145 kat. holdon foglalatostokdtak. A 16-ik év végén (1866-ban) ez a szám a következőképpen változott: termelő volt 57.334, a községek száma 639 és a beültetett terület 105.128 kat. hold. A termelés intenzitása 1858-ban domborodott ki leginkább, amikor is 124.495 termelő 1455 községben 133.864 kat. holdon dolgozott. E 16 év alatt megmunkált 1,101.502 kat. holdon összesen 9,374.776 bécsi mázsa (524.987 q.) dohány termett. Az évenkénti termés mennyiséget és annak ingadozását az 1-ső ábra diagrammja szemlélteti.

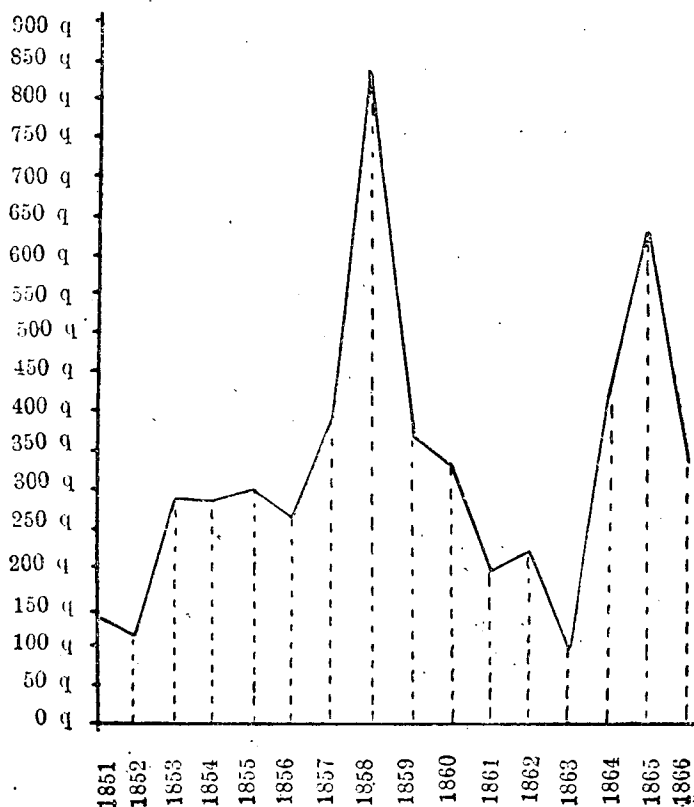
A termelők és az általuk megmunkált terület közötti arányt tekintve, a termelők számának folytonos csökkentését. viszont a megmunkált föld növekedését állapíthatjuk meg.

A régebbi időkben igen sokan foglalkoztak dohánytermeléssel, de csak kicsi területeken. Az okszerű gazdálkodás megindulásakor és a jövedék intézkedései kapcsán ez a viszony teljesen megfordult és a termelők számában apadás, a területben pedig növekedés látható.

Az 1851. és 1913. évek adatai világosan mutatják ezt az átalakulást. 1851-ben termelő volt 40.489, a megmunkált föld 35.145 kat. hold; 1913-ban pedig 9936 a termelők száma és 82.717 kat. hold a földterület nagysága. 1858-ban érik el e számok a maximumot, mikor 124.495 termelő 133.864 kat. holdon dolgozott. A háború után 1924-ben 5382 termelő 2995 kat. holdat művelt meg.

Az 1867. év meghozta a magyar dohányjövedék függetlenségét is. A jövedék által vezetett feljegyzések szerint a termelés folytonos ingadozások közepette általában emelkedő tendenciát mutat fel. Az ingadozás oka a fogyasztók igényeinek változásában kereshető. A magyar dohány minőségénél fogva nem használható fel finomabb gyártmányok előállításához. In-

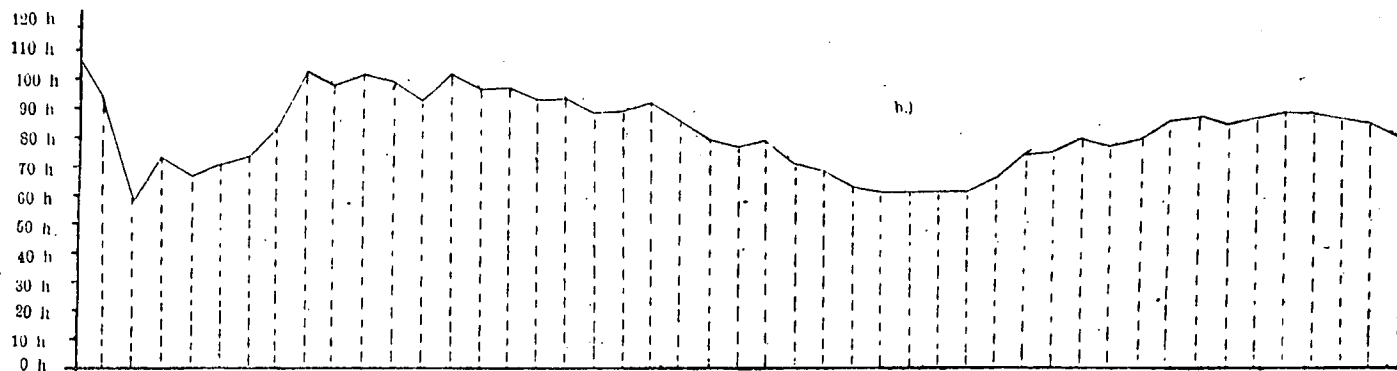

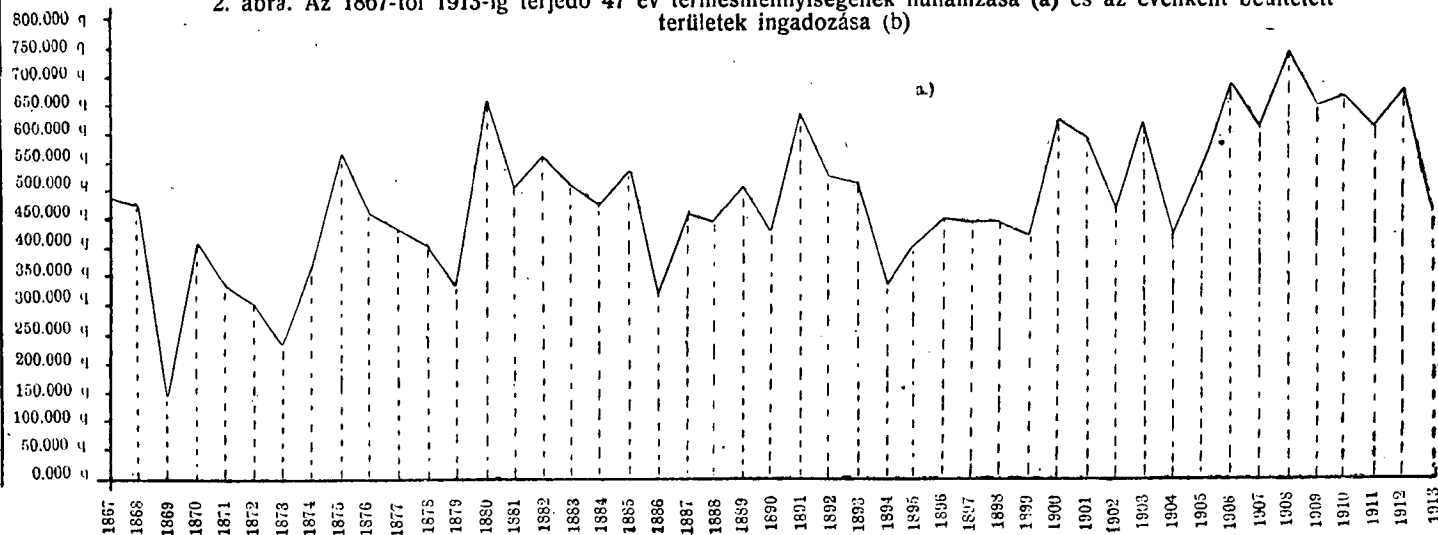
1. ábra. 1851—1866-ig terjedő 16 év terménymennyiségének ingadozása.

kább pipadohánynak való. A fogyasztók a pipázásról általában elég gyors ütemben tértek át a szivar és szivarka fogyasztására, miért is az ezek előállításához szükséges anyagokat importálni kellett, mivel a magyar dohány ezekhez a gyártmányokhoz nem nyújt megfelelő anyagot. Az export még nem fejlődött ki olyannyira, hogy a felesleges magyar dohánynak elég-séges piaca akadt volna külföldön, miért is a termelés ingadozása nyilvánvaló. Az egyes esztendőkből 1867/1913-ig, tehát 47 év alatt az évi mázsánkénti termelés menetét a 2. a) ábra szemlélteti, míg a holdankénti beültetett területeket a 2. ábra b) rajza mutatja be.

A beültetett területek évenkénti terjedelmét egybevetve a rajta termő mennyiséggel nagy kilengéseket találunk, különösen a 80-as évek elején. Kisebb terület egyazon évben néha több termést mutat fel, mint egy nagyobb terület. Pl. a 2. ábra a) és

2. ábra. Az 1867-től 1913-ig terjedő 47 év termésmennyiségének hullámozása (a) és az évenként befűtött területek ingadozása (b)

b) rajzán az 1867. és 1891. évek összehasonlításakor azt látjuk, hogy 1867-ben a terület nagysága 112.093 hold s a rajta termelt mennyiség 497.722 q. volt. Ezzel szemben 1891-ben a terület nagysága 80.428 hold és ennek terménymennyisége 644.629 q. Ennek oka a rendszertelen és még okszerűtlen művelésben rejlik. Ezért a magyar jövedék elhatározta, hogy a termelőknél az okszerű kezelés elérése céljából rendeletet ad ki, melyben a termelőre nézve megszabja a talaj helyes megválasztását és egyúttal a terület nagyságát is. A dohánymonopóliummal szemben eleinte idegenkedő termelők nem választották ki a növénytől megkívánt jó talajú területet, hanem gyatra, néha teljesen trágyázatlan földbe ültették ki palántáikat. Ezért a jövedék a 80-as évek elején talajvizsgáló bizottságot küldött ki, hogy a területeket megvizsgálják és a termelőket felvilágosítsák. A dohányjövedék ezen munkájának és a szakembereknek az okszerű termelésről szóló könyveinek hatása a későbbi időben mutatkozott is, mert a 90-es évek és még inkább a 900-as években a termés minősége és részben mennyisége is folyamatosan emelkedést mutatott fel.

Az utolsó 20 éven át 1893—1913-ig azon vármegyék dohányossal beültetett területeit tekintve, hol a holdak száma átlagosan a legtöbb volt, a következő adatokból nyerünk tájékozást.

Szabolcs vármegyében a dohányossal beültetett terület 1893-tól kezdve állandóan 10.000 holdon felül volt, sőt 1911-ben 24.000 holdra emelkedett. 1892-ben 16.250 a beültetett holdak száma, mely területen 782 termelő 12,720.523 kg. dohányt termelt. Ez a szám 1913-ban 23.634 holdra, 965 termelőre és 13,327.867 kg. termelt dohányra emelkedett. A beültetett terület 1911-ben érte el maximumát, mikor is 24.086 holdon volt dohányművelés. Itt 1057 termelő 19,682.136 kg. termést kapott. A minimum 1897-ben volt, amikor 14.509 holdon 708 termelő 11,055.380 kg.-ot termelt. A megyében 1912-ben volt a legnagyobb termés: 21,022.234 kg. 24.024 holdnyi területen 735 termelőtől gondozva. Ilyen nagy területen csupán Szabolcs vm. foglalkozott dohány termeléssel. Ez a megye bírja annak a területnek legnagyobb részét, mely a dohány termelésére — mint már előbb kimutattuk — a legkitűnőbb hazánkban.

A többi vármegyében a területek száma 1500 holdtól lefelé változik. Ezer holdon felül termesztettek dohányt 21 év alatt

állandóan 13 megyében és pedig Arad, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Hajdu, Heves, Jásznagykun, Pest, Szatmár, Somogy, Torontál és Tolna vármegyék.

Az országban a dohánytermesztéssel foglalkozó községek elterjedését tekintve (7. ábra), azt látjuk, hogy a községek sűrűsége Szabolcs, Szatmár, Pest, Borsod és Heves megyékben a legmagasabb. Ebben az öt megyének mindegyikében a dohánynal foglalkozó községek száma általában 50-en felül van, sőt Szabolcs állandóan 100-on felül áll. Szabolcs vm.-ben 1893-ban 115 község foglalkozik dohánytermeléssel; 1913-ban ez a szám 162-re emelkedik, ami a tetőpontot is jelzi. Szatmár 1893-ban még 50-en alul van, de 1902-ben már 52 községe szerepel a statisztikában. Ez a szám állandóan emelkedik s 1913-ban 83 községgel kulminál. Pest megyében 1893-ban 62 község szerepel, 1913-ban 65. Tetőpontja 1906-ban van 68 községgel. Borsodmegyében 1893-ban a szám 50 alatt van, 1899-ben 51 községgel a nagytermelő megyék közé lép s 1913-ban eléri a 61-et. A legtöbb község, számszerint 70 az 1911. évben volt. Heves vm. 1893-ban 50 községgel szerepel, 1913-ban azonban csak 49-et számol. Ez az esés 1912-ben következett be. A legtöbb község 1904-ben foglalkozott a dohány termelésével, amikor is számuk 57 volt. Húsz megye állandóan 10 községen alul van, melyekből Brassó 1, Győr 3, Háromszék 4, Hunyad, Sopron 5—5, Alsófehér 6 és Bars megye 9 községe kért termesztésre engedélyt.

Végül még azokról a megyékről kell megemlékezni, ahol a termelők száma a legtöbbet mutatja. Azok közül a megyék közül, hol a termelők száma 1893-tól 1913-ig, tehát 20 éven keresztül átlagosan tekintve 500-on felül van, első helyen áll Heves vm., azután sorrendben Temes, Tolna, Torontál, Szabolcs, Hajdu és Somogy vármegyék. Az alábbi táblázatból látható a nevezett megyékben 1893-tól 1913-ig terjedő időszakban a termelők száma. A táblázat egyúttal kimutatja, hogy mely évben érte el a megye a legnagyobb, illetőleg a legkisebb számot. Az utolsó két rovatban fel van tüntetve, hogy melyik megye volt az, ahol a termelők 1000-en, illetve 500-on felül voltak.

A többi megyékben a dohány termelésével foglalkozók száma átlag 500-on alul maradt, kivéve Csanád vm.-t, hol 10 esetben emelkedett az 500 fölé, azonkívül Maros-Torda 6, Pest 4, Arad és Bács vármegye 1—1 esetben lépte túl az 500-at.

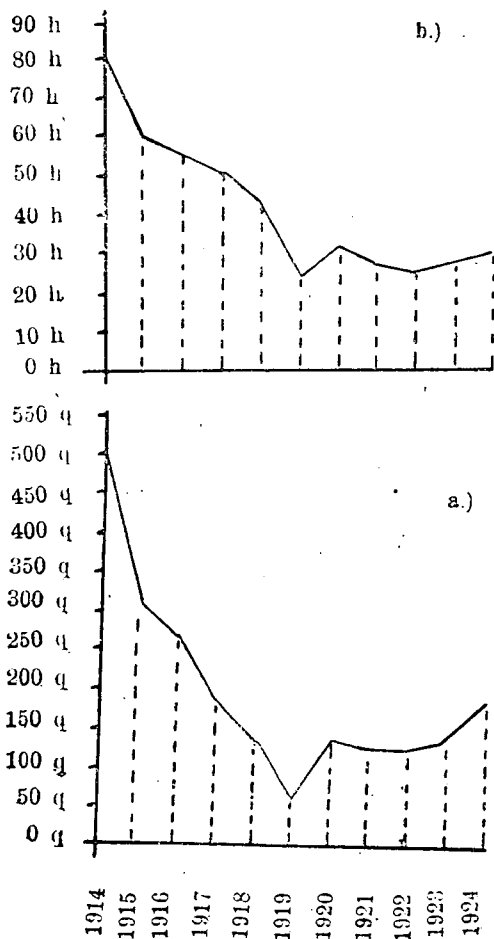
Sorszám	Megye	1893-ban	1913-ban	Maximum	Év	Minimum	Év	1000-en felül	500-on felül
1	Heves	1400	826	1400	1893	826	1913	18 esetben	2 esetben
2	Temes	645	1342	1582	1904	599	1895	14 „	6 „
3	Tolna	1010	1166	1402	1911	807	1905	13 „	7 „
4	Torontál	783	951	1326	1909	634	1897	11 „	9 „
5	Szabolcs	782	551	1057	1909	708	1897	8 „	12 „
6	Hajdu	643	677	1073	1900	572	1896	— „	20 „
7	Somogy	605	965	662	1909	487	1897	— „	11 * „

(* Egy évben 500 alá esett.)

Az 1914-ben kitört háború és az azzal járó gazdasági hanyatlás természetesen magával hozta a termelés erős sülyedését. A háborús évek termései folytonos csökkenést mutatnak úgy mennyiségileg, mint minőségileg. Ezt a csökkenést szépen szemlélteti a háborús évek diagrammja (lásd 3. ábra). A legkevesebb produkció az 1919. esztendő zavaros idejére esik. De ez nem csak a mennyiségben jelentkezik, hanem a beültetett területek kiterjedésében és a termelők, illetve a dohánytermeléssel foglalkozó községek számában is. Egyébként ebben az időben a szabadtermelést engedélyező rendelet következtében úgyszólván mindenki termelővé lesz, úgy hogy pontos számokat adni teljességgel lehetetlen.

A háború befejeztével az összeomlást követő szomorú idők még jobban a hanyatlás útjára vitték a dohánytermelést. Csak a konszolidáció lassú kibontakozása kezdi a termelést a rendes kerékvágásba terelni. Ezt látjuk kifejezve a háború utáni időszakot feltüntető diagrammban (3. ábra) és az alanti táblázatban. Az 1914. évben még több volt a termés, mint az előző évben, de 1914-től kezdve esést mutat a diagramm vonala és 1919-ben 63.274 q. csekély terméssel eléri a mélypontot. Ebben az esztendőben (1919-ben) 556 községben 5904 termelő foglalkozik 25.411 holdnyi területen dohánytermeléssel. Ez a szám azonban a kibontakozás éveiben folyton emelkedik és 1924-ben már 637 község 5382 termelővel 29.195 holdon foglalkozva 195.481 q.-val zárja be az esztendőt.

Év	Terület	Dohány- mennyiség	Termelők száma	Községek száma
1914	79203 h	507722 q	9612	908
1915	60815 "	338740 "	7221	823
1916	57970 "	273730 "	6763	846
1917	56934 "	192980 "	8451	914
1918	45759 "	148763 "	7547	770
1919	25411 "	63274 "	5904	566
1920	33559 "	148794 "	10606	706
1921	28338 "	122893 "	6209	624
1922	26655 "	130434 "	—	—
1923	28307 "	132665 "	4754	627
1924	29195 "	195481 "	5382	637

3. ábra. A háborús és a háború utáni évek terménymennyiségének (a) és beültetett területeinek (b) évi menete.

Az 1851 előtti időben a dohányt a magánipar dolgozta fel, összesen 26 gyárban. Ezek a gyárak a monopólium behozatalával részben megszűntek, részben pedig alapjául szolgáltak az állam új jövedelmét szolgáló jövedék gyárainak. Az 1851. március 1-én életbe lépő m. kir. dohányjövedék hatalmas lendülettel látott neki a munkának, hogy a jövedék nagyszerű szervezetét kiépítse. Az első 16 esztendő leteltével a jövedék 7 gyárral dolgozott. Ezt a számot 27 év munkássága még tízzel növelte úgy, hogy 1894-ben 17 gyár állott üzemben. A nagy fogyasztás 20-ra emelte a gyárak számát. A trianoni kényszerbéke a magyar kincstárnak ezt a szép munkáját is letörte és gyárainak közel háromnegyed részét elvette. Mindössze 8 gyár maradt meg a csonka hazának, a többi tizenkettőt a megszállók vették birtokukba. Ebből Jugoszláviára 2, Olaszországra 1 (Fiume), Csehszámára 6, Oláhországra pedig 3 jutott. Szerencsére, a dohány számára a földrajzi adottság kijelölte területekből nem ilyen arány áll fenn, mert a trianoni határ nem vágott ilyen durván bele dohányt termő területeinkbe, amennyiben Épmagyarország 86.685 holdnyi területéből 13.400 kapcsolódott csupán le, ami a megszállók között a következőképpen oszlik meg: Oláhország 10.324, Jugoszlávia 1652, Csehszám 1424 hold. Csonkamagyarországnak így 73.285 hold maradt meg. Az újonnan alakult megszálló államok tehát 13.400 hold olyan területet kaptak, amelyen azelőtt dohány termeltetett.

Azonban a termelés annál inkább mutatja Trianon hatását. A gazdasági hanyatlás az igazságtalan béke következtében oda vezetett, hogy a dohány termelését a termelők a minimumra redukálták. Világosan feltűnteti ezt az 1913. és 1924. évek termő területei és a rajtuk termelt dohánymennyiségek közötti különbség. Míg 1913-ban 82.717 hold termelt dohányt, addig 1924-ben 29.195 holdon volt csak termelés. Tehát nem sokkal haladja túl azt a területet, amit 1911-ben maga Szabolcs vm. használt fel dohánytermelésre (24.000 hold). A háború előtti utolsó 10 évben átlag 700 kg. volt a termelt dohány mennyisége holdanként. A háború után ez a szám 437 kg. átlagos termésre apadt le. A háború előtti átlagos évi 68.000.000 kg.-os össztermés lezökkent a háború után átlagos évi 13.000.000 kg.-ra. A trianoni csonkítás azokból a megyékből, hol dohány termeltetett, érintetlenül csak 11-et hagyott meg. Csonka lett 16 megye s a többi egészükben veszítettük el egyelőre.

Jelenleg a Csonkahaza területén 28 megye foglalkozik dohánytermeléssel és pedig 641 község 5390 termelővel 29.187 holdon. Ezen a megmunkált területen 19,548.383 kg. dohány termett.

A nagytermelő megyék száma, ha a termelés mennyiségét 1,000.000 kg. felett vesszük, roppantul csökkent, mert amíg a háború előtti utolsó év 15 megyéje mutat ki évi 1,000.000 kg.-os termelést, addig a háború utáni idők ezt a számot 3 megyére apasztották. Sorrendben ezek a következők: 1. Szabolcs, 2. Pest, 3. Heves. A többi megyék ezen határon alul vannak és pedig 100.000 kg.-on felüli 14 megye, 100.000 kg.-on aluli a többi 11 megye.

Sor-szám	Megye	Termelők	Községek száma	Beültetett terület	Termelt mennyiség
1	Szabolcs	437	148	11384 hold	8,234.048 kilogramm
2	Pest	630	78	2346 „	1,558.986 „
3	Heves	813	52	2239 „	1,324.953 „

A trianoni Magyarország 16,091.573 kat. holdnyi területéből 29.195 kat. hold volt dohányval beültetve. A bevetett területek aránya a háború előtt, ill. 1918. előtt 68 év átlagából 80.111 hold. A háború, ill. 1918. utáni 6 év átlagából 25.244 hold volt. Tehát amíg a háború előtt átlag évente 80.000 holdat ültettek be; addig a háború után évente 25.000 hold volt csak beültetés alatt.

Azon idő alatt, mióta Magyarországon dohányjövedék működik, a legnagyobb terület az 1909. évben volt beültetve 90.536 hold terjedelemmel. A legkisebb terület 1920-ban 26.655 holddal.

Végezetül vessünk még egy pillantást a magyar dohány kivitelének fejlődésére.

Az 1851. év előtt a dohány mint vásári portéka szerepelt. A termés legnagyobb részét Ausztria vette meg. Tekintettel a hézagos feljegyzésekre, csupán néhány adatból tudunk az 1851. év előtti idők kivitelére rávilágítani. Egy 1728. évi feljegyzés az osztrák dohányraktárakban ugyanezen évben 408 q. magyar dohányt mutat ki. Bővebb adatok híján a kivitel fejlődését áttekinteni nem lehetséges. *Natorp-Bálványi* könyve említi, hogy az angol-amerikai háború idején és Napoleon szárazföldi zárata alatt a kivitel igen erős lendületet nyert. A gyárt-

mányok és nyersdohányok együttesen hagyják el hazánkat s a tengeri kikötőből, Triest, Fiume és Buccariból szállítatnak tovább. Így pl. az 1779. évben 1007 mázsa burnót és 32.731 q. nyers dohány nyer behajózást Triestben. A magyar tengeri kikötőkből a feljegyzések az 1780-ik évben 24.905 q. elszállítandó dohányt említenek.

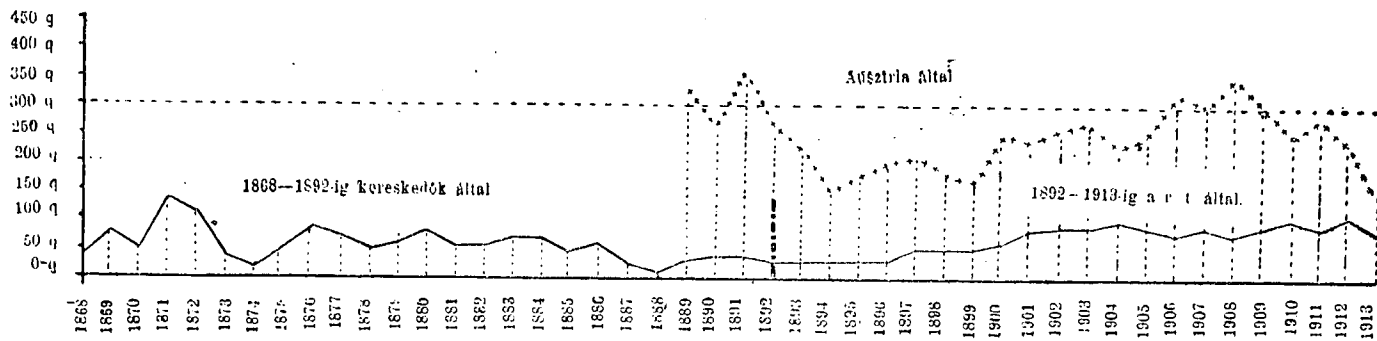
A legnagyobb kivitel, mint már említettük, Ausztriába történt. Magyarország területén egyetlen dohánygyár működött. Ez az osztrák kincstár részére készítette gyártmányait és egyúttal Ausztria dohányszükségletét is hivatva volt beszerezni.

Ausztria 1783-tól 1818-ig, tehát 35 éven keresztül 2,401.097 q., 1819—1850-ig (3 évre feljegyzés nem esik) pedig összesen 3,073.430 q. dohányt vásárolt meg kereskedők által. A többi külföldi államokba 30 év alatt 912.042 q. dohány került ki. (1819—1850-ig két év feljegyzetlen, azonkívül 1831—1840-ig összesen 571.417 bécsi mázsa szállítattott ki.) A legtöbbet vásárolták a német államok és Lengyelország, hová a termésnek majdnem fele került ki. A többi egyéb külföldre szállítattott.

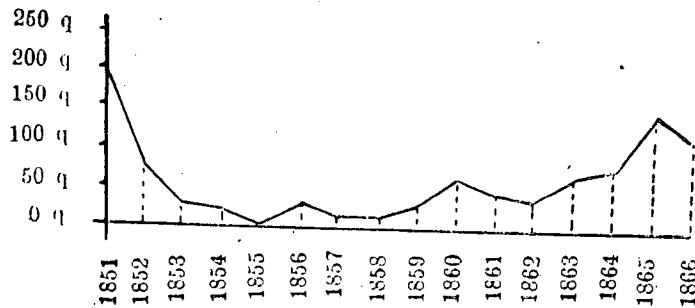
Az 1851. év után a kivitel folytonos csökkenést mutat. Ebben az évben állították fel a jövedéket s természetes, hogy a kezdet nehézségeivel küzdő jövedéknél ez a kérdés másodrendű fontosságú lett. A jövedék raktáraiba beszállított termék eladásáról most már magának a jövedéknek kellett gondoskodnia, ami meglehetősen nehézségekbe ütközött. Új piacok megszerzésén nem igen fáradozhatott, csupán a régieket iparkodott megtartani, ami részben sikerült is.

Ez az állapot az 1860-ik évvel megszűnik. Császári rendelet megengedi a felesleges termésnek magánosok részéről való forgalomba hozatalát, mi által a külföldi export kereskedelem tágabb teret kap. Ebből kifolyólag a termés mennyisége évről-évre emelkedik; az eddig úgyszólván csak az olasz államokba való szállítás kibővül és így a kivitel hatalmas lendületet nyer. Az 1864. évben már erősen érezhető az új rendelet hatása, amennyiben ez évben 24.000 kat. hold állott dohányművelés alatt.

A kivitel 16 év alatt, 1851—1866-ig összesen 1,005.596 q.-ra emelkedett. Az 1860. évtől való emelkedést a 4. ábra diagramja szemlélteti. A kivitel nagy lendülete azonban nem

5. ábra. A dohány kivitelének évi ingadozása 1868—1913-ig.

4. ábra. 1851—1866-ig terjedő 16 év kivitelének évi menete.

tartott sokáig. A külföldre került magyar dohány erős ellenfelekkel állott szemben. A rossz és szakszerűtlen kezelés a további emelkedésnek útját állotta, amihez még a kereskedők nyereszkeskedési szertelensége is hozzájárult. 1860-ban ugyan megkezdik a helyes kezelést, de a gyakorlatlanság és tapasztalatlanság még sok akadályt gördített a versenyképesség útjába.

1868-tól kezdve a kivitel meglehetősen hullámozást mutat, azonban középtértekét nagyjából megtartotta az 1886. évig. Ekkor beállott a hanyatlás, ami a rossz minőségű dohányynak, (helytelen talajmegválasztás!) a helytelen kezelésnek, védvámok felállításának és kereskedői túlkapásoknak rovására írandó.

Kivitelünk ez időben Franciaország, Olaszország, Hollandia, Románia, Anglia és Németországba irányult. Legtöbbet Franciaország vásárolt, ahová 1874—1888-ig, tehát 14 éven keresztül összesen 334.410 q. dohány exportáltatott.

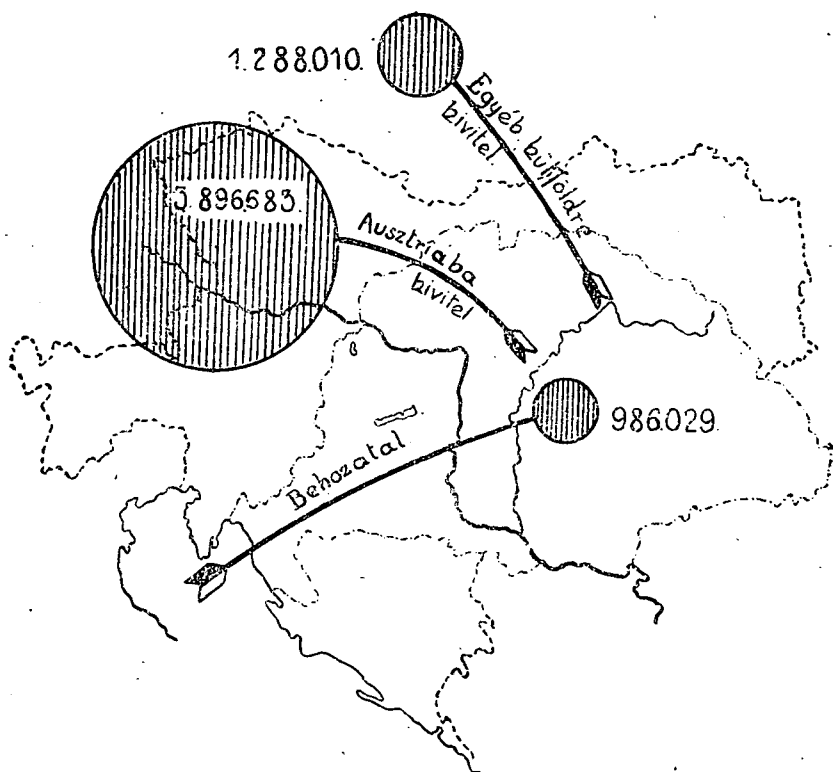
Az exportot a kincstár az 1892. évben egy részvénytársaság kezébe adta át. Ezen r.-t. útján a magyar kincstárnak sikerült is a külföldi piacot kibővíteni, amennyiben a részvénytársaság 15 külföldi államba s később még ennél is több államba helyezte el busás haszonnal a magyar kincstár dohányait. Ez országok a következők: Algír, Anglia, Belgium, Egyiptom, Németország, Brit gyarmatok, Dánia, Délafrika, Franciaország, Hollandia, Marokkó, Olaszország, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Spanyolország, Szerbia, Tunis stb.

A részvénytársaság 21 évi működése alatt (1893—1913.) a fentebb említett országokba összesen 1,397.580 q. dohányt szállított ki. Ennek a 21 év alatt történt szállításnak évi ingadozását 1892-től kezdve a teljes vonalú görbe mutatja. Ezen az ábrán egyúttal az 1892. év előtti kivitel ingadozása is jelezve van. Ausztriába a jövedék 1892-től összesen 5,048.852 q. dohányt adott át. Ennek menetét az áthúzott —|—|—|—|— vonalú diagramm jelzi. (5. ábra.) 1868—1913-ig terjedő 46 éven át összesen 3,094.251 q. dohány került ki az országból a kereskedők közvetítése által.

Az utolsó 15 évben a kivitelt tekintve összesen külföldre került 5,184.693 q. dohány. Ebből Ausztriára 3,896.683 q. esik, a többi 1,288.010 q. egyéb külföldre jut. (Lásd 6. ábra.)

Ami a behozatalt illeti, az igen lassan és körülményesen bonyolódott le. A jövedék szükségletét ilyen irányban szintén egy részvénytársaság szerezte be, mely ugyancsak bő haszon mellett szállította a jövedék külföldi dohányszükségletét.

Mióta a dohányjövedék e teendőket a saját kebelén belül intézi, az egyedárúság jövedelme tetemesen gyarapodott. Bebizonyult, hogy úgy az export, mint az import terén előnyösebb az állami, illetve házi kezelés.

6. ábra. A dohány export-import a háború előtti utolsó 15 év (1899—1913) alatt, métermázsákban.

A kivitelnél és a behozatalnál csak a nyers dohányok lettek figyelembe véve, tekintve a rendelkezésre álló hely szükségét.

A behozatalra vonatkozó adatokból a háború előtti utolsó 15 évet véve tekintetbe, összesen 986.029 q. dohány importáltatott. (6. ábra.)

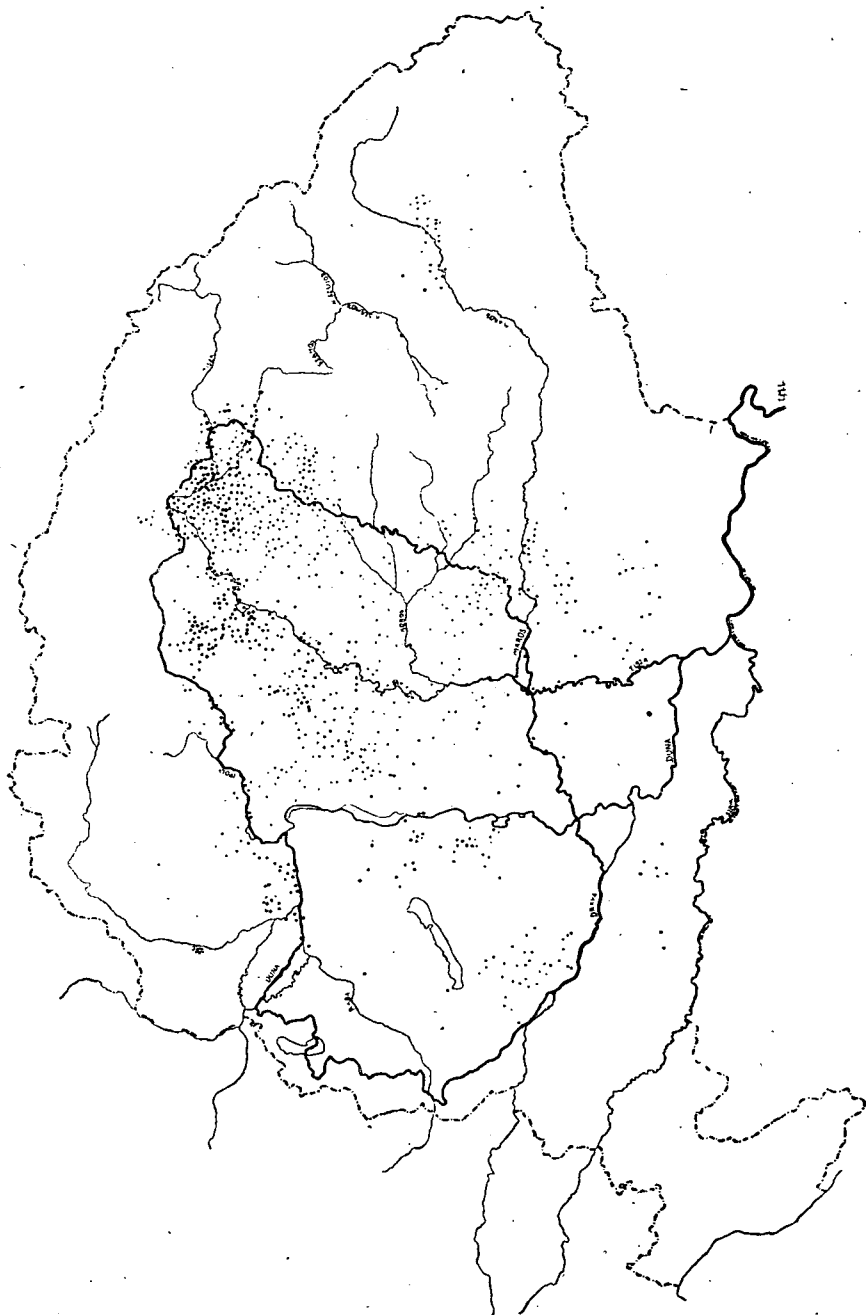
Magyarország az utolsó háború előtti 15 év alatt 9,000.224 q.-t termelt. Ebből kivitelre került 5,184.693 q. A megmaradt mennyiség, 3,815.531 q. a dohánygyártmányok feldolgozására fordított, mihez még 986.029 q. külföldi nyers dohány is járult és így összesen 4,801.560 q. dohány dolgoztattott fel.

A háború alatt a kivitel természetesen szünetelt. A behozatal lehetősége Hollandián át megvolt. A keleti dohányok beszerzése pedig nehézségekbe nem ütközött, mivel az összeköttetés a török és bolgár dohánypiaccal fennállott. 1924/25. években a behozatal 266.469 q., a kivitel pedig 31.824 q. volt. Szembe állítva az utolsó, háború előtti évvel, 1913-al, azt látjuk, hogy ez időben a kivitel (Ausztria és egyéb külföldre összesen) 203.809 q., a behozatal pedig 67.895 q.-t mutatott ki. Az 1924. évben a jövedék behozatala kereken 40.000 q. dohányt tett ki.

A termelés ma már újra életre kap és a termelt mennyiség növekedőben van. A folyton fejlődő jövedék a termények jó részét külföldi piacokon igyekezik elhelyezni, ami eddig elég jó eredménnyel is járt. Ha a külföldi piac meg fogja újra ismerni a magyar dohányt, úgy számíthatunk arra, hogy a kereslet ez irányban igen erősen fog kifejlődni. Szerencsénk a nagy szerencsétlenségünkben, hogy a trianoni durvaság ezen az egy ponton (ami azonban csak a dohánytermő területre értendő!) megkímélt a teljes kifosztástól s így megvan a lehetősége annak, hogy a megmaradt és jó területeinken a dohánytermelést oly intenzív módon fejlesszük — természetesen az okszerűség elvének fenntartása mellett — hogy a termés mennyisége megközelítse majd a háború előtti színvonalat; és ha a külföldi piacok figyelme továbbra is fennmarad, feleslegeinket igen jól tudnók hasznosítani.

Kivitelünk, sajnos, a magyar-osztrák közösség idejében nem volt nagyszerűnek mondható. Dohányfeleslegünk felét Ausztria vette át. Egyéb külföldre való exportunk pedig szintén nem mutatott fel oly nagyvonalúságot, mint az lehetséges lett volna. Folyton emelkedő termés mennyiségünk feleslegének most tehát piacot kell teremtenünk. Ennek a piacnak a megteremtését csak erős munkával, odaadással és propagandával lehet és kell is megalapozni.

Irmédi-Molnár László

7. ábra. Dohánytermeléssel foglalkozó községek elterjedése az 1913. évi statisztika szerint.

Irodalom.

- A magy. kir. közp. dohányegyedárúság statisztikája.
 A magy. kir. statisztikai hivatal évkönyvei.
Ballenegger R. dr.: A termőföld. Budapest, 1924. Ethika.
Bátty J.: A tökéletes dohánytermesztésnek leírása. Pest, 1870.
Belicz J.: — *Molnár Gy.*: Magyarország dohányügye. Pest, 1870.
Benkő József: Középjaitai dohány. Szeged, 1792.
Berger K. Lajos: Kereskedelmi növényeink. Budapest, 1911.
Deyák József: Gyökerez rendszabások a dohánytermesztésről. Pest, 1826.
Fejér György: A dohánytermesztésről és annak elkészítéséről. Pozsony, 1890.
Fényes Elek: Magyarország statisztikája.
Gulácsy Imre: Népszerű útmutatás az okszerű dohánytermelésre. Debrecen, 1865.
 Gazdasági Lapok.
Kerpely K.: Az okszerű dohánytermelés. Budapest, 1914.
Kerpely K.: A párisi dohánykiállítás és dohánygyártmányai. Köztelek.
Kleeberg Oswald lovag: A dohánytermelés vezérfonala. Budapest, 1887.
Mandis János: Az okszerű dohánykezelés és a termelés kézikönyve. Budapest, 1874.
 Magyar Dohányújság: *Daróczi Vilmos és Bányász László dr.* 1887—1923. Budapest.
 Mezőgazdasági Szemle.
Nagy Zs.: Értekezés a dohány termesztéséről és műveléséről. Pest, 1837.
Natorp br. — *Bálványi*: A dohány és dohányjövedék Magyarország. Nemzetgazdasági Szemle.
Nyáry I.: A dohány termelése. Budapest, 1881.
Ormándy M. dr.: A dohány. Salgótarján, 1895.
Reök J.: A dohány okszerű kezeléséről. Gyula, 1867.
Sippi Rodiczky J. dr.: Az ipari és keresk. növények ismerete és termesztése. Budapest, 1891.
Szentmárai Imre: A finom dohány termesztésre vezető oktatás. Kassa, 1840.
Szontagh Gusztáv: Útmutatás az okszerű dohánytermesztésre. Buda, 1846.
Szegedi F.: Dohánytermesztés. Budapest, 1922.

Kimerítő hazai és külföldi irodalom a Magyar Dohány Újság 1884. évfolyamában található *Rodiczky Jenőtől*.

Régi útleírások.

Voyage du Maréchal *Duc de Raguse* (Maréchal Marmont) en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée, et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie-mineure, en Syrie, en Palestine et en Égypte. Tome. 1—4.

Paris, 1837.

*

*

*

Reise des Marschalls Herzogs von Ragusa durch Ungarn, Siebenbürgen, Südrussland, die Krimm, an den Küsten des asowschen Meeres, nach Constantinopel, Kleinasien, Syrien, Palästina und Egypten, in den Jahren 1834. und 1835. Authentische unter aufsicht und aus Auftrag des Verfassers besorgte deutsche Ausgabe. 1—4. Bd.

Stuttgart, 1837.¹⁾

*

*

*

(Bev.) 4. l., . . . ez utóbbi országok (Magyarország és Erdély) nagy érdeklődésre tarthatnak számot, mert fényes jövőjük van, nagyon gazdagok és arra vannak hivatva, hogy biztosítsák az osztrák ház hatalmának alapját.

Magyarország határára érkezve, a Pestre vezető útra tértem, utazásra a parasztpóstát használtam; ez egy újabb berendezés, mely az angol pósta utánzata“.

5. l., . . . Ilyen távoli országban, mint Magyarország, hol a szokások és erkölcsök Európa többi részével nem állnak összhangban, csodálkozással látható, a virágzó ipar, mely az eszközök gazdagságából és szabad versenyből keletkezett. Ez onnan származik, hogy kevesebb idő szükséges, mint sejténők, hogy egy tevékeny népben az ipari ösztönt és szellemet felkeltse, ha kedveznek a körülmények és a hatóság nem támaszt semmi akadályt. Ezek a feltételek találkoznak itt össze:

A Pest és Bécs közötti közlekedés élénk; üzletek, érdekek és élvezetek vezetik az utazót állandóan egyik városból a másikba. A hatóság lovai, melyek a szolgálat szigorú szükségleteire vannak szánva, nagyon sokba kerülnek és ennél fogva magánvállalatok annál könnyebben versenyezhetnek vele: mivel a magyar parasztok csekély összegért nagyszámú kiváló

¹⁾ Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de M., Ragusa hercege, francia tábornagy, szül. Châtillon-sur-Seine-ben 1774 júli 20., † Venezia-ban 1852 márc. 2. Először utazott Magyarországon 1831-ben, másodszor 1834-ben.

lovat tarthattak, amelyek gyorsaságukkal és kitartó futásukkal tűnnek ki. Azt a kiadást, melybe ezen lovak tartása kerül, a földműves mindennapi munkája fedezi, és az utazók kivételes továbbítása ennél fogva a tulajdonosok számára tiszta nyereség, melyet készpénzben kapnak. Ez a nyereség hozta őket arra a gondolatra, hogy összekötő vonalakat létesítsenek és a Pest—Bécs közötti úton gazdaságos és olcsó továbbítási eszközt nyújtsanak. Miután ez az ipar a dolgok természetének eredménye rögtön többen rávetették magukat és a konkurrencia az árakat leszorította, melyeknek fele a kir. póstat illette, míg a továbbítás gyorsasága megkétszereződött. Az utazó tetszése szerint választhat: mert minden állomáson kalauzok ajánlják fel szolgálataikat és egymásra licitálnak a gyors továbbítás ígéréssel; az utazás Bécs és Pest között ennél fogva rendkívül gyors és nagyon olcsó árért történhetik. Angliában és a kontinensen ez a mi időnkben az egyetlen berendezési módja az utazásnak. Feltűnő, hogy Magyarország adja ezt a példát Német-, Francia- és Olaszországnak“.

27. l. „Már 3 évvel ezelőtt (1831) is utaztam Magyarország ezen részében. Feltűnt nekem a növekedő jólét, amelyet Pest mutatott, dacára a kereskedelem akadályainak. Pest olyan szerencsés fekvésű, nagy és termékeny ország középpontjában, hogy ezen akadályok dacára is fejlődik. Elsővé akkor lesz, ha a kultúra fejlődését, mely mindenütt látható, a termelés is fokozza; ha a Tisza mocsarainak kiszáritása a földművelést termények országrészekkel fogja gazdagítani; ha a Tisza és Duna közötti csatorna Pestnél egy könnyű, olcsó és gyors szállítási eszközt nyújt az élelmiszerek részére. Ezzel a tervvel van minden fej elfoglalva és ennek kivételéhez semmi más nem szükséges, mint a polgári törvények átalakítása; ha ez bekövetkezik, a többi minden megy magától“.

39. l. „... Buda felé (Székesfehérvárról) utazva, láttam az országról, hogy a falusi birtokok a mieinkhez hasonló módon kertekkel vannak körülvéve. Magyarországnak ez a része egészen megszépült és a civilizáció bélyegét viseli magán. A földbirtokosok átültették ide az ízlést, amit európai utazásaikból magukkal hoztak. Ha Magyarországon bekövetkeznek az elkerülhetetlen változások a polgári szervezetben, akkor ez az ország a leg szebb és leggazdagabb lesz a Földön. A fölfelé való törekvés oly nagy, hogy minden akadály dacára a földbirtokok értéke jelentősen emelkedik. A birtok mely 20 évvel ezelőtt egyetlen kézben volt, azóta 2—3 füsttér között oszlik meg és több leányt jelentős hozománnyal fizettek ki, most minden fiú éppen úgy részesül a jövedelemben, mint azelőtt az apa; még nem látható, hogy fog végzödni ez a növekedő gazdagság“.

55. l. „Rövid pesti tartózkodásom után 1824. áprilisában tovább folytattam utazásomat Erdély felé. Csak most léptem a tulajdonképeni Magyarországra; végtelen síkságra jutottam, amelyet pusztának neveznek; ennek a pusztának sem lakója, sem kulturája nincs, utat csak a véletlenek és az utazók szeszélyei törnek maguknak. Ez az igazi vad része az országnak, mert az a vidék, amelyen Bécsből Budára jön az ember, Ausztria civilizációjának visziényét viseli, családi hasonlatosságot Németországgal; különleges gazdagságot mutat, mert az ország fővárosának közelsége szükségeszerűen gyorsabban kifejelesztette. Magyarország ezen részében, amely számomra új volt, észrevettem a különös ellentétet a puszta síkságok és a rit-

kán elhelyezett óridsi falvak között, melyek népessége Franciaországnak nagyság szempontjából harmadrendű városait felülmúlja; 30—38 ezer földműves, akik egyetlen községben vannak egyesülve, lehetetlenségnek, képtelenségnek látszik és valóban nem is lehet ennél érthetetlenebbet elgondolni; de nem volt ez mindig így és a változások, melyek ezzel a társas állapottal járnak, még nem rombolták szét, amit a szükség egykor előidézett“.

„A társas egyesüléseknek megvan a helyes ösztönük ahhoz, ami nekik alkalmas és véghez visznek gyakran mindent előzetes számítások és biztos kombinációk nélkül, fennmaradásuk érdekében. Ez a megfigyelés arra indított engem, hogy a földművesek egyazon faluban való tömörülésének okát, a népességnek ezen felhalmozódását kutassam, amely a kultúra előnyére oly kevéssé válik. Ezt az okot abban a telfordulásban találtam, amelynek színhelye volt Magyarország, amidőn a törökök 150 évvel ezelőtt meghódították és amilyenre később elűzetésük után gyakori betöréseik alkalmával tették. Az elhagyott, védtelen lakosság állandóan ezen barbárok fegyvermezeitlenségeinek és szörnyűségeinek áldozata volt. Miután ezt az uralmat nem tudta magáról lerázni, megkísérelte legalább csökkenteni a rosszat és e célból belátta annak előnyét, hogy lehetőleg egy nagy tömegben egyesüljön, hogy ezzel a hatóság védelmét elérje. A valóságban olyan szabályokat hoztak létre, hogy kis városokat alkothassanak és a legfelső parancsnokság ezt a célt el tudta érni; hogy a rendet az egész lapos országban fenntartásák és hogy egy éber kéz képes legyen a földműveseket megvédeni, — kik hosszú vonalon vannak elszórva, — ehhez a szervezettségnek és fegyelemnek erélyessége szükséges, amit a törökök sohasem ismertek, mert ők civilizált Európa hadseregeit is csak hiányosan érték utól“.

„Spanyol- és Magyarországban ugyanazon okok u. a.-t a hatást idézték elő; a hosszú háborúk, amelyeknek a félsziget színtere volt, kényszerítette az ottlakókat, hogy a városokba 5—6 ezer lelkenként összegyűjenek és ne szóródjanak szét nyílt falvakba vagy tanyákba; mivel Spanyolországba semmi sem változott meg, a dolgok ugyanazon helyzetben maradtak, habár ezeket már hosszabb idő óta kellett volna módosítani. A magyarok, kiknek ezelőtt okuk volt arra, hogy így egyesüljenek, most az oltalmazó kormány égisze alatt élnek, céltalan szokásukról lemondva, olyan alapelvek szerint osztva szét a népességet, mint más művelt ország.“

Ez a dolgok jelenlegi állása Magyarország legnagyobb részében. Az ország pusztának és lakosságától megfosztottnak látszik. Nagy, néptelen területekre érkezik az ember; a falvak, melyek nagy távolságra feküsznek egymástól 30—40 ezer lelket számlálnak. Tavasszal mindenki elhagyja téli szállását, hogy a mezőre telepedjen le, amelyet művelés alá vesz. Egész héten munkája mellett marad, a falut csak asszonyok, gyermekek, kevés öregember és egy-egy cseléd lakja. Szombaton este tér vissza a családfő a házába. összes munkájához való szerszámait a mezőn hagyva; hétfőn reggel ismét kimegy a mezőre. Ha a mezei munka befejezést nyert, visszatér mindenki a faluba. Az ideiglenes szállásokat barakká változtatják, melyek az ültetvények által megszépülnek és a barakokból nemsokára házak lesznek. Később a népesség itt marad lakni, a földet lassan tanyák és nyílt falvak takarják és Magyarországon is úgy fognak élni mint Európa többi részében.

A városok, melyek legnagyobb részben elvesztették népességüket, megváltoznak és csak olyan lakosaik lesznek, kik előtt ismeretlen a földművelés, kik csak járadékaikból vagy kereskedelemből élnek, mint más országokban“.

61. l. „Ápril. 26-án Pestet elhagyva Soroksár, Ócsa, Örkény falvakon keresztül *Kecskemétre* értem és 30 órás hosszú utazásom alatt semmi más lakosságot sehol sem találtam, mint az említett helyeken . . . Kecskemét 38 ezer lélekszámú parasztváros úgy keletkezett, mint a többiek, melyeket már vázoltam.

A síkságnak, melyen keresztül jöttem, a következő fizikai állapota van: a homokterület agyagtalajon nyugszik, mely miatt a homok nedvesen marad és ez termékeny földdel van fedve; a földfajok ilyen keveredése a földművelés minden jó feltételét megjesíti, és majdnem mindenütt 6 lábnyi mélységben az agyagréteg alatt vizet lehet találni. Csapás a vidékre a heves szél, mely állandóan fúj. Ezt a nyílt, védtelen síkságot veszedelmes módon kiszáritja, ha az eső elég jókor nem adja vissza nedvességét, a növényzet nem is tud megmaradni.

Egyetlen eszköz ezen csapás ellen az lenne, ha nagy növényeket helyeznének el rendszeresen a mezőn. „A fák az esőt idehúznák“, a föld megtartaná frissességét, a szél közvetlen hatásától megvédené, az aratást biztosítaná és a termelésre módot nyújtana, mert ezt a módot Magyarország e része nélkülözi. Azonkívül szükség lenne a Tisza és a Duna között elhelyezendő csatorna elkészítésére, mely átszelné a síkságot és megkönnyítené a munkát. Ezen eszköz által kiszáradnának a mocsaras síkságok, a magasabb fekvésű helyeket öntözni lehetne és ez megadná a termékek olcsó kiviteli módját. Így ez a most oly szegény és puszta országrész képes lenne számtalan népesség táplálására és nagy gazdagság előidézésére.

Ha Kecskeméthez közeledik az ember, meglehetősen tökéletes földművelést talál, szép falusi jóságokat, kerteket, szőlőhegyet, gyümölcsültetvényeket. A kecskeméti alma nagysága és jósága a város hírét és nevét messze elterjesztette.

Csongrádot 30.000 földműves lakja, földje ugyanolyan természetű és ugyanazon feltételeknek van alávetve, mint az a vidék, amelyen az előző napon átjöttem.

Szentes 6000 lakossal a Tisza mellett fekszik, mely vízbő és hajózható, habár nehézséggel. Medrének számos mélyedése van, itt lapos síkságon folyik keresztül, de gyakran túllépi medrét, mocsarakat képez, sok ágra bomlik a szigetek tömegét alkotva. Semmi nem lenne szükségesebb, mint a folyó szabályozása; de ahhoz költséges munkára lenne szükség és eddig ezen ország közigazgatásának, mely még gyermekkorát éli, még nem sikerült lehetővé tenni, hogy a véghezvitel eszközeit megszerezze.

Ü. Nagy Julia

SZEMLE.

E. Pittard—A. Douici: *Etude sur l'indice céphalique en Roumanie*. Bucarest, 1927. 8°. 100 lap. Különlenyomat a Société Royale Roumaine de Géographie, 45. (1926) Bulletinjéből.

Az alábbi sorok írója nem anthropologus a legtávolabbról sem. Az anthropologia eredményei azonban gyakran érdeklik. — A jelen esetben, mint olyat, aki eddig semmi alapját nem találta a dákóromán kontinuitás elméletének, ellenben talált egész sor olyan negativumot, amely az elmélet ellen szól. A most szóban forgó füzetet is ebből a szempontból való átfürkészés céljából vette a kezébe. Meg kell vallania, hogy mindjárt a második lapon olyan kijelentést talált, amely nem adott okot arra, hogy a szerzők következtetéseit merőben tárgyilagosaknak ítélje.

Szerzők u. i. miután kijelentik, hogy céljuk annak megvizsgálása, hogy a mai Románia lakosai milyen ősi népesség leszármazói, egyenesen a cucutenii neolithos településig mennek vissza. Onnan u. i. négy csontváz van Jasiban, melyek koponyái közül egy dolichocephal, kettő mesocephal és egy subbrachycephal. Ebből egészen jogos az a következtetés, hogy: tehát Moldva lakossága már akkor sem volt tisztán egyiajta, mint ahogy ma sem az. De már merőben téves az a másik következtetés, hogy: „vagyis körülbelül azt az *ethnikai* képet nyújtja, mint némely mai havasalföldi és moldvai kerület (megye)“, s hogy a leszármazás vonala tehát azóta megszakítatlan: azok az emberek, akik a középkorban a régi fejedelemségeket alapították a protohistorikus népesség leszármazói, mely u. a. földön élt, azok pedig, akiknek az arculatát ma látjuk, a középkori lakosság folytatói. Nem változtat ezen — folytatják — az sem, hogy különböző időkben különféle népek vonultak át Románián; hisz' ezek gyakran csak politikailag voltak mások, de nem fajilag. (3. lap.)

Tagadhatatlanul kissé sok következtetés abból a négy cucutenii koponyából, amely háromféle változatot képvisel. Nem enyhíti ezt az aggodalmat az sem, hogy később az azonosságot „európai fajok“-ká szorítják össze, mert hiszen a történelem ismerete mellett lehetetlenség feltennünk, hogy azok az ázsiai fajták, melyek éppen Moldva felett elrobogtak, ne hagytak volna üledékeket; sokkal valószínűbb, sőt majdnem bizonyos, hogy hagytak.

A későbbiek során azonban arról győződünk meg, hogy a kutatók törekszenek a tárgyilagosságra, s ámbár egy-egy könnyed, franciás komplementet leadnak is a román történetíróknak, kezdve a krónikásoktól, kiknek sora egyébként elég későn — a XVII. században — indul meg, — igyekeznek a maguk anyaga alapján levonni következtetéseiket, melyek igen érdekesek.

A baj az, hogy anyaguk nem valami bőséges. Összesen 2616 egyént tanulmányoztak, 2246 férfit és 370 nőt. Valamennyi román, tehát Románia

román nyelvű lakosságra szorítkoztak. És főleg a régi királyság — Havasalföld és Moldva — területére, s ott sem arányosak az egyes kerületekre (megyékre) vonatkozó adatok. Csakugyan nem lehetnek tehát jobbat, minthogy maguk is ideiglenesnek tekintsük összefoglalásukat. Van olyan megye, mely 3—5, s van olyan, mely 165 egyénnel szerepel; a Királyhágón inneni, tehát már a Magyar Alföldre hajló területen mindössze 52 románt mértek meg, a Sebeskörös és Maros közti hegység mócai közül 38-at. (7. lap.) A 8. lapon levő táblázat szerint a fejméretek 70—70·9-től 97—97·9-ig terjednek; a férfiak 81·2 százaléka 77—77·9 és 86—86·9 méretek közé esik; a nőknek 80·2%-a tartozik oda. Végeredményben (a 9. lap adatai szerint):

hyperdolichocephal	6·17% férfi,	8·65% nő
dolichocephal	10·99% férfi,	11·35% nő
subdolichocephal	17—% férfi,	15·40% nő
mesocephal	17·72% férfi,	22·40% nő
subbrachycephal	17·14% férfi,	14·40% nő
brachycephal	13·49% férfi,	10·50% nő
hyperbrachycephal	17·49% férfi,	17·30% nő
vagyis: dolichocephal	34·16% férfi,	35·40% nő
brachycephal	48·12% férfi,	42·20% nő
vegyes	17·72% férfi,	22·40% nő

Végeredményében megállapítják, hogy a férfi fejek középaránya nagyjában ugyanazt az eredményt mutatja, mint pár évvel előbb a balkáni népeknél tapasztalták. *Ez az egyik nem lényegtelen adat*, bár már itt hangsúlyoznunk kell, hogy *megfelelő* tanulmányozás ott sem történt, sem a szerbeknél, sem a bolgároknál. (12. lap.)

Nem kevésbé számontartandó, hogy Erdélyre, melyhez a kevésbé tanulmányozott Bánátot is hozzáadják, — megállapításuk szerint — a brachiocephal-typus egész Romániában a legjellemzőbb. Annál nagyobb a különbség Moldva és Havasalföldje közt. Mert amíg Moldova többségében subbrachycephal, délen és északon pedig mesocephal, — Havasalföldre az utóbbi typusa jellemző azzal az eltéréssel mégis, hogy a Moldova északi felében levő mesocephalok a brachycephalhoz, a havasalföldiek inkább a dolichocephalhoz hajlók, amely elhajlás fokozódik a Dobrudzsában. Vagyis: amennyire uralkodó a brachycephalia Erdélyben (a Magyarországtól lekapcsolt részeken), s annyira befolyásolja Moldovát, hogy azt ők is — legalább részben — Erdély néprajzi bővítményének mondják, — annyira túlnyomó a dolichocephalia a Dobrudzsában, melyhez Havasföld nagyobb része kapcsolódik. (16—17. lap, táblák). Az egyes megyék részletes tárgyalását átugorva (t. i. ebben az ismertetésben) az 58. lapon kapjuk az első összesítő térkép-vázlatot. Ezen a Magyarországtól elcsatolt részek brachycephal jellegűeknek vannak feltüntetve. Ugyanígyen egy sáv, mely Besztercze és Máramaros délkeleti sarkától kiindulva, kb. a Prutig vonul: megfelel annak a területnek, melyet N. Lajos királyunk oltalma alatt a Máramarosból kivándorló első telepések megszállottak. Két ilyen nagy brachycephal többségű nyúlvány van a Töröcsvári és Verestoronyi szorosoktól délre ott, ahol egyidőben a német lovagrend volt a gazda, ill. Arges környékén, melynek vajdái gyakran Fogaras és Omlás hercegei voltak. Végül

50%-nál erősebb a brachycephalia a vulkányi szorostól délre, a Zsil-völgyének felső részében, az egykori Szörényi-bánság egy jelentős részében. Ezzel kapcsolatban aztán azt is megállapítják (64. lap), hogy Havasalföldnek Erdéllyel határos megyéi éppen úgy erdélyi (brachycephal) jellegűek, mint Moldovánál láttuk. Okának kikutatását rábizzák a román történészekre. Nem kell hozzá sok kutatás: mi a fennebbiekben már jeleztük az okokat. Még csak azt kell hozzátennünk, hogy ezeken a brachycephal területeken laknak a római kath. románok is. A többi havasalföldi területek és Bukovina románjai dolichocephal hajlandóságúak; amazok, mint a szerbek és bulgárok egy (kisebb) része, emezek, mint a ruthének. Besarábiában szintén a brachycephalok volnának többségben, ami a bessenyő, kún (tatár?) maradványokban lelheti magyarázatát.

Amint látható tehát, egészen érdekes eredmények adódnak ennek a füzetnek az olvastán. Csakhogy túlságosan általánosítók ezek az eredmények, s mivel gyakran hihetetlen kevés megfigyelésen alapulnak, éppen olyan könnyen meg is dönthetők. Ha pl. 31 vármegye közül kettőben 3, egyben 4, háromban 5, egyben 6, s egyben 9, vagyis nyolc megyében egyenként tízen alól van a megvizsgált egyének száma, — ott általános érvényű következtetést levonni nem lehet.

Mindamellet hiba volna azt mondani, hogy teljesen haszon nélküli volt a munkájuk. De azt, amit eddig végeztek, legfeljebb a kezdet kezdetének lehet mondani. Semmiestre sem lehet belőlük olyan következtetést levonni, amelyet ők előre fecsátottak az első két lapon. Kivált mikor azt történeti adataink már előre valószínűtlenné teszik, majd az ő saját kevés adatuk is inkább mellettünk szól. Annyi bizonyos, hogy a mai Románia anthropologiai felvétele éppen nem röviden elvégezhető feladat, következtetéseket levonni pedig csak akkor lesz szabad, ha minden falu fel lesz véve. E sorok írója pl. sokkal jobban ismeri a mócokat, mint Pittard úr, s valószínűleg, mint Donici úr is. Minek következtében jól tudja, hogy ahány völgy, annyi eredet, ha nem is éppen betű szerint véve a mondást. Ha túlzás Európa bármely részén egységes néperedetről beszélni, Romániában csakugyan az. A lakosságnak a praehistorikus idők óta való állandó ottlakásáról beszélni pedig, éppen Romániában lehet legkevésbé, még pedig a történeti idők adatai miatt. De ennek kifejtése nem ide tartozik.

Buday Árpád

Kogutowicz Lajos: Térkép-vázlatok gyakorló fürete. Budapest, 1928. Kókai Lajos kiadása.

Kétségen felül áll, hogy a térképolvasás nem tartozik a könnyen elsajátítható tanulmányok közé. A sok jel, szám, vonal stb. kusza halmaza riasztólag hat, de ha van iránymutató tankönyv, amely érthetően vezet be a tanulni vágyót a térkép tartalmának rejtelseibe, úgy gyermekjátéknak fog bizonyulni a nehéz rajzismeret is.

A könnyű elsajátítást kívánja szolgálni Kogutowicz Lajos most megjelent rajzfüzete is. E füzet tulajdonképpen már haladottak számára készült, és itt megjegyezzük, hogy az első füzet „Térképielek gyakorló rajzfüzete” és az azt megelőző „A térképolvasás abc-je” mutatja meg az utat az elemi ismeretek elsajátítására. A füzet, érthetőségével, áttekinthető rajzaival

igazi tankönyvnek tekinthető. Bevezeti az olvasót kiindulva a legelemibb részből a mind nehezebb és nehezebb térképrészletek rajzolásába, majd a nagyítás két módját, az irány sugárral és a hálózattal való készítést mutatja be.

A füzeteknek a tanuló ifúságnál és cserkészeknél fontos taneszközzé kell válnia, mert belőle könnyen, sőt játszva megtanulható a térképpel való bánás. Kogutowicz Lajos az ifúságnak, cserkészeknek stb.-nek kitűnő alapot nyújtott a térképolvasás és rajolás elsajátítására és így honvédelmi szempontból is megbecsülhetetlen munkásságot fejtett ki.

Irmédi-Molnár László

Herbert János: Egy alföldi község társadalomrajza. (Jászárokszállás monografiájához.) 36 oldal. Társadalomtudomány 1927. év 6—8. szám, 403. l.

A cikk jó képét adja Jászárokszállás községnek és ha ezt geográfiai-lag nem is meríti ki, nem lehet hibájául felróni. A Magyar-Alföld egy tipikus községének tanulságos leírása ez. A község problémája jó részben a Nagyalföld problémája is. Ezeket a problémákat tárgyalja, azonban nem elégszik meg ezeknek ügyes bemutatásával, hanem mindig kész a megoldást elélni tánni.

A cikk a jászok faji eredetének tárgyalásával kezdődik, majd ezeknek története kapcsán részletesen emlékezik meg a Mária Terézia korabeli redempcióról, melynek a mai birtok eloszlásra is nagy hatása volt. A „lakosság származásáról” elmondja a vérkeresztezéseket, betelepítéseket és népmozgalmi viszonyokat. A szaporodás egyes periodusaiban való visszaesését, illetve emelkedését adatokkal magyarázza. Kár, hogy itt nem ad grafikont, különösen fontos lenne a termésnek és a szaporodásnak szemléltető bemutatása.

Tiszta képet kapunk a kisgazdák, mezőgazdasági munkások iparosok, kereskedők és az értelmiség életéről, életviszonyairól. A nép családi életét, jellemét kitűnően adja.

A tanyavilág kialakulásáról elmondja a tanyarendszer előnyeit és hátrányait. Az utóbbi kiküszöbölésénél az utak kiépítésére és a tanyaközpontok felállítására, életre való tervet ad.

Végül a munkáskérdés égető problémáját tárgyalja, ami a községben mindinkább időszerűbbé vált.

Wagner Richárd

Budapest Székesfőváros térképe. 1 : 25.000. A m. kir. Áll. Térképészet kiadása az 1926/27. évi légi felvételek alapján. 3-ik kiadás. 86 × 76 cm. nagyságban. Utcajegyzékkel és a város belterületének 1 : 15.000 nagyságú melléktérképével. 1928.

Mindazon számos térkép közül, mely a fővárost ábrázolja, a legszébb és legtökéletesebb kétségtelenül az Állami Térképészeté. Nagy gondtal és körültekintéssel készült. A pontosság semmi kívánni valót nem hagy hátra, a technikai kivitel pedig az intézettől megszokott pedánságot tükrözteti vissza. Az alkalmazott enyhe színek csak emelik a térkép szépségét. A domborzatot izohipszás módszerrel és halvány árnyékolással szem-

lélteti. A 2-5 m.-es szintvonalak lehetővé teszik a térképen a pontos magasság és lejtmeréseket.

A térkép egyébként turista szempontból is értékes az utaknak ilyen célú megjelölése révén (útszámozás a térképen, az utcajegyzékben pedig a különböző útszínezések felvétele).

Néhány hibája mégis akad a térképnek és ezek bár jelentéktelenek, már csak a főváros növekvő idegenforgalmára való tekintettel is jó volna kijavítani. Ilyenek pl. a vasúti állomások területei. Ezek fehéren hagyottak és a fekete vasútjelzések nem mennek rajtuk keresztül, miáltal úgy tűnik fel, mintha a sínek a föld alá lennének helyezve. Különösen zavaró ez a köbányai p. u. hosszú (9-5 cm.) pályatestnél. A zavart csak növelik a mellette futó utcák és az azokra ráírt utcanévek. A nyugati p. u.-nál is pl. ahol a jelzés az Aréna-útnál már véget ér, az a benyomás, mintha a vasút a föld alatt futna be a városba. Egy másik hiba az, hogy a jelmagyarázatban felvett vasúti jelzések nem egyeznek meg a térképen lévőekkel. A jelmagyarázatban pl. a fogaskerekű és a városi villamos vonalai mást mutatnak, mint a térképen. A gödöllői és a szentendrei h. é. v. vonala pedig a MÁV-éval egyezik, míg a nagytétényi a városi villamoséval. Ismétlem, ezek nem lényeges hibák és éppen azért a 4-ik kiadásban könnyen kiküszöbölhetők lennének.

A belterületet adó 1 : 15.000 melléktérkép szerkesztésének gondosságára jellemző, hogy még az átjárós házakra is figyelmet fordítottak. Ezen a térképen esetleg az autóbusz járatok vonalai is feltüntethetők volnának. Az utcajegyzék egyes fejezeteinél a magyarázat német és francia nyelven is meg van adva. Ajánlatos lenne ezt a főcímeknél is követni és a magyarázatokat a német és francián kívül angol és olasz nyelven is adni.

Ezen apró szépséghibáktól eltekintve, az Állami Térképészet csak büszke lehet e térképre, mely kitűnő tanúsága az Intézet szakszerű vezetésének és elsőrangú szakmunkájának.

Irmédi-Molnár László

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

A Kecskeméti Gazdasági Vasút, Kecskemét híres gyümölcs piacának és mindjobban fellendülő iparának emelésére szükségét látta, hogy nagy határának közlekedési viszonyait oly mértékben fejlessze ki, amint azt nagy tanyavilágának sok ezer lakója az anyavárostól kulturális és gazdasági okokból megkívánja. Hosszú idők óta problémája ez a kérdés a nagyköterejedésű városnak. A Kecskeméti Gazdasági Vasút nem megoldása, hanem csak kiindulása e terv végrehajtásának. A vasút hivatása Bugac-Monostoron át Kiskunmajsáig elterülő elhagyott vidéket összekötni Kecskeméttel.

A vidék legjelentősebb területe Bugac-Monostor. Ez a terület legnagyobb részét Kecskeméthez tartozik. Itt van a város állatállománya és erdőbirtokainak nagy része is (7778 kat. hold). A terület homokos talaját nagy legelők borítják. Csak újabban tarkítják kis területen a szőlők és a rozsföldek. Ezeknek kitermelésére irányult elsősorban a keskenynyomtávú vasút tervének gondolata.

Kecskemét néhány évvel ezelőtt erdejének gazdaságos kihasználása érdekében beállította a bugac-galambosi kis vasutat. Ez azonban ideiglenes jellegű. Állandó alapépítménye nem volt és kizárólag a fakitermelést szolgálta. Így sem személy, sem más szállításáról nem lehetett szó. Kétségtelen, hogy ez a vonal is hozzájárult a szállítási lehetőségek könnyítéséhez, azonban ilyen körülmények között nem felelt meg a lakosság óhajának, de az erdőkitermelés szempontjából

sem volt kifogástalan, mert a fa szekéren való szállítása mázsánként 2 pengőbe került, vasúton viszont az átrakásokkal együtt mázsánként 1 pengőt emésztett fel. Ez azonban még mindig elég nagy összeget jelentett a városnak.

A bugac-galambosi vasúttal azonban csak a bugac-monostori erdő került közelebb Kecskeméthez. A lakosság és a termények még mindig tengelyen érték el az anyavárost és így sokan meggondolták, hogy a szállítás magas összege miatt terményeiket Kecskeméten értékesítsék.

Kecskemét rossz utai közül éppen a bugac-monostoriak vannak a legelhalnyagoltabb állapotban. Matkó, Szabadjakabszállás, Ágasegyháza, Orgovány, Bugac-Monostor, mondhatnók, teljesen el voltak zárva Kecskeméttől. Az említett terület közlekedését pár rossz úton volt kénytelen lebonyolítani.

Kecskemét már régóta tudatában van az áldatlan helyzetnek. Megjavításán évek óta fáradozik. Így 1913-ban már tervbe vette ennek a területnek vasúttal való összeköttetését, de a háború és az elszegényedés ebben megakadályozták. A megerősödés idejében aztán haladéktalanul hozzá fogott a terveknek kiviteléhez.

A vonal a Rávány-térről (Kecskemét) indul és a halasi úton Szabadjakabszállásig fut. Innen délkeletre, majd délnyugatra fordul, átszelve Bugac-Monostort és érintve a bugaci erdő déli csücskét, Szankon át Kiskunmajsánál ér véget.

Ez az útvonal még nem szolgálja teljesen a célt.¹⁾ Több fontos területet — (minők Kőncsög, Ágasegyháza stb.-ek) — nem érint. (Ezekhez a szárnyvonalakat mielőbb ki kell építeni.) Kecskemét határán kívül eső községek szintén nagy hasznát vennék az ilyen szárnyvonalnak. Ország (3276 lakosú) vasút nélkül van és mindössze egyetlen rossz út köti össze Kecskeméttel. A vele való összeköttetés pedig létkérdése a községnek, viszont Kecskemét hatalmas erőt nyerne benne.

A vasút Bugac-Monostor területet központilag szeli át, és itt a bugacgalambosi kisvasút alapanyagának felhasználásával a fa, felvételi helyekhez való szállítását is megoldják. Ugyanígy kapcsolják be az évi 500.000 drb. téglát termelő téglátelegetőt.

Tekintetbe véve a vasút szelte területek körülményeit, igen jelentős a vasút megindulása. E területek gazdasági fellendítése: szőlővel való beültetése gyümölcsösök felállítása, kárpásnövények termesztése és a kenyérmagvak exportra való termelése, mind várható eredményei lesznek a vasút megindulásának. Nagy lesz azoknak a törpe- és kisbirtokosoknak a száma, akik kis mennyiségű terményeikkel (egy két garabó gyümölcs-csel, pár kanna tejjel, néhány csirkével, stb.) keresik fel Kecskemét piacát. A gyümölcskereskedők helyszínéről szállíthatnak és ezzel előmozdítják a nagyobb termelést.

Egyes nem kecskeméthez tartozó területeknek bekapcsolásával csak növekszik a város forgalma. Így pld. Szabadjakabszállás eddig Félégyházát

táplálta, a vasút kiépítésével majd Kecskemét szívja fel áruát és így a környező terület nagy része fog gazdaságilag a városhoz csatlakozni. A távol levő Szank kivitele évi 600 vaggonra becsülhető, ez a jövőben hihetőleg megkétszereződik és ennek a forgalma is Kecskemétre fog irányulni. Majsának évenként 60.000 átmenő utasa közül sokan Kecskemétnek vehetik útjukat és terményeinek nagy része is itt található értékesítésre, már csak az olcsóbb szállítási lehetőségek miatt is.

A vasút óriási fontosságú a középiskolai tanulók szempontjából is. Eddig ugyanis a tanya világából csak az úgynevezett módosabb szülők gyermekei végezhettek középiskolát, most azonban a szegényebb sorsú gyermekek is találhatnak erre alkalmat a vasút megindításával.

A vasút nem csak az iskoláztatást segíti elő, de a kultúrának is nagy fokban tesz eleget. Elég ha megemlítjük, hogy már most megindult a vasút mentén való építkezés, úgyszintén az ingatlanok kereslete és ezek árainak emelkedése.

Meg kell említenünk, hogy ez a vasút egy újabb lépéssel vitte előre a már-már Alföldünk típusává való gazdasági vasút térhódítását. Ma már minden alföldi város igyekszik tanya-világát ily rendszerű vasúttal behálózni, ami a Nagy-Alföld rossz útviszonyai következtében az intenzív gazdasági élet alapja.²⁾

Wagner Richárd

¹⁾ A város célja a területek magához való kapcsolása és csak az anyagiak hiányán mult, hogy az elágazásokat megteremteni nem volt képes. A szárnyvonalak kérdése napirenden van és a gazdasági erősödéssel párhuzamosan egymásután fogják azokat megépíteni.

²⁾ A vonal 52 km. hosszú és a vasút üzembe tartására 50—80 főnyi munkaerőre lesz szükség. Munkát és időt takarít meg a Kecskeméti Gazdasági Vasút azzal, hogy a kecskeméti felvételi állomást a M. Á. V. Kecskemét alsó p. u.-ral összekötötte és itt számolózó átrakásra rendezkedett be. Ez abban áll, hogy a M. Á. V. szélesebb nyomtávú kocsijait a Kecskeméti G. V. e célra beállított kocsijára tolják és így az átrakás nehézségei teljesen eltűnnek.

Szasz-Sebes Stuhl Mühlenbach in dem Grossfürstentume Siebenbürgen. 1769.
Készítette Fabris ezredes. Mérték: 1:7200. L. 56. lap.

Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtése.

Eredeti kézirat a bécsi hadilevéltárban.

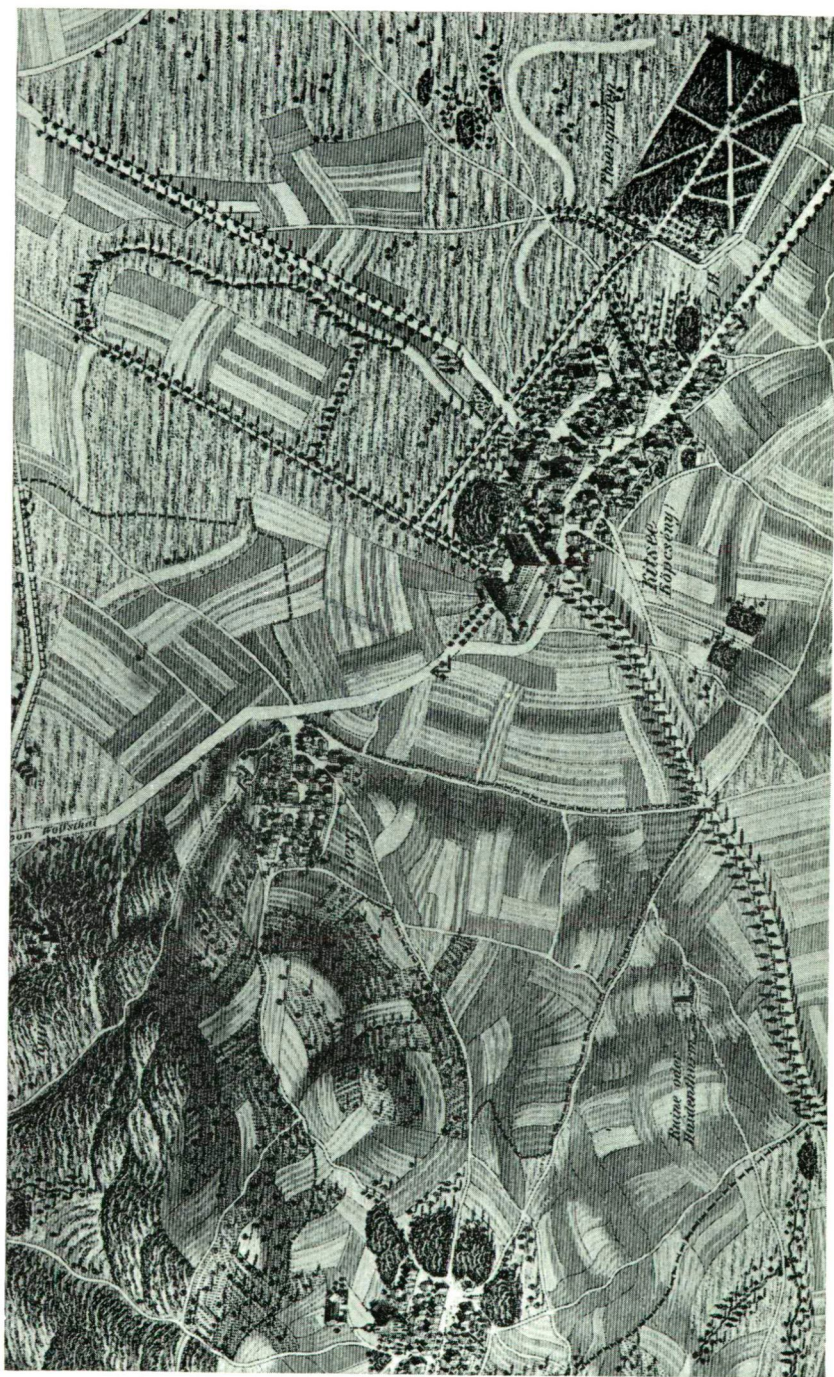

Részlet a Josephinische Aufnahme-ból. 1763—1785.
Mérték: 1 : 28.800. L. 53. lap.

Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtése.

Eredeti kézirat a bécsi hadilevéltárban.

Perspektivkarte von Erzherzogthum Oesterreich unter der Enns, 1830—1846.

Készítette: Fr. Schweichhardt.

Mérték: 1 : 31.000-hez. L. 83. lap.

Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtése.

Eredeti kézirat a bécsi hadilevéltárban.

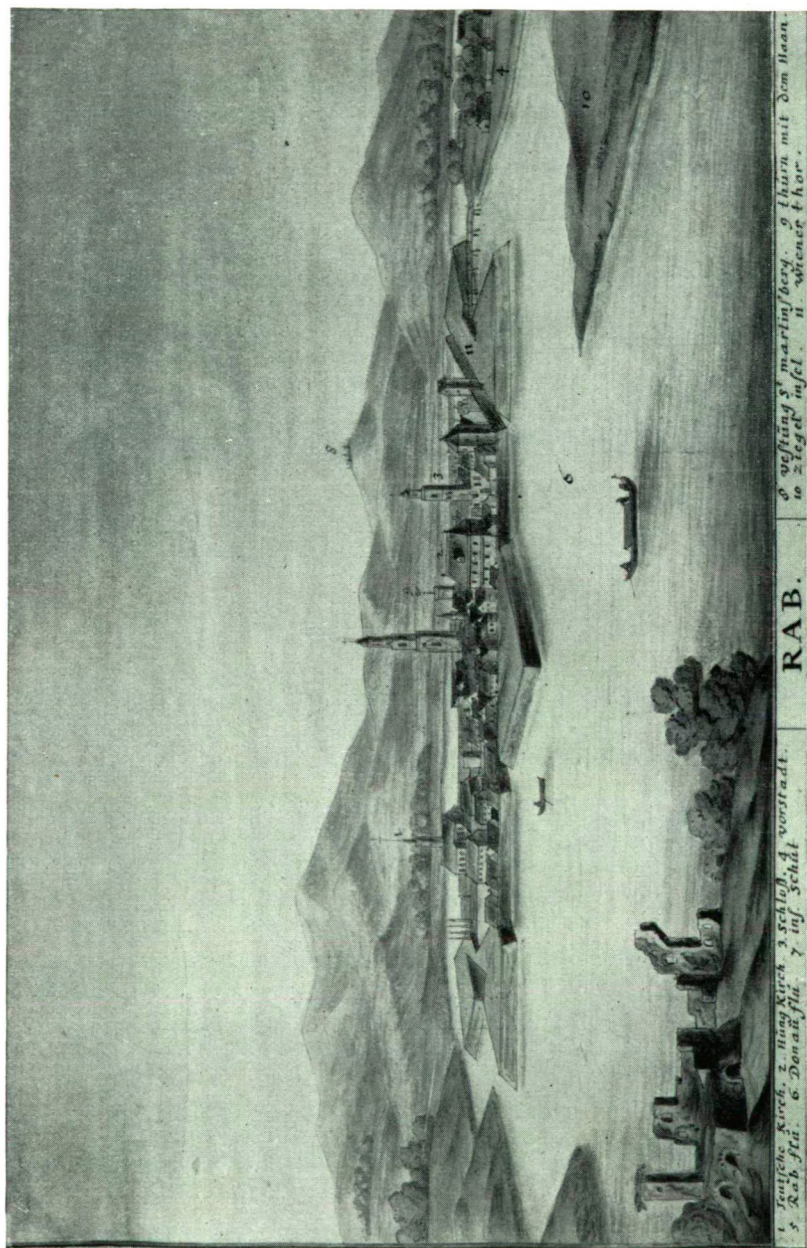

Plan von Tappe Ober Szegedin bis zur Donau bey Slankement 1739.
Készítette: Ludwig Gr. von Pioschak. Mérték: 1 : 38.400. L. 89. lap.

Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtése.

Eredeti kézirat a bécsi hadilevéltárban.

Győr látképe.

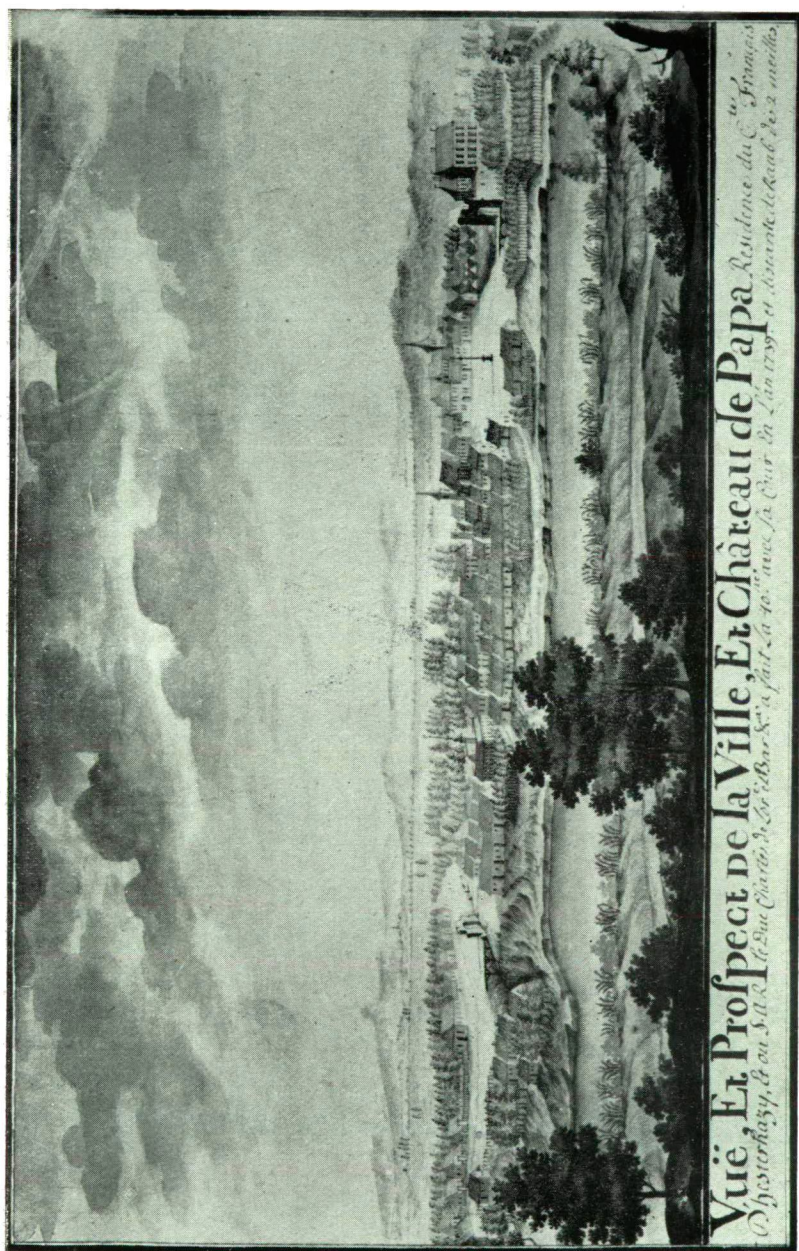
Geographiae Blauianae Amstelædami Atl. Tom. XXXIII. 1662. (Unicum).

L. 86. lap.

Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtése.

Eredeti tollrajz a bécsi hadilevéltárban.

Pápa látképe.

A Sparr-féle gyűjteményből. 1736—1751. L. 85. lap.

**Most jelent
meg!**

**A Királyi Magyar
Egyetemi Nyomda
kiadása!**

**Most jelent
meg!**

Fínnek-Észtek

a magyarok északi testvérnépei.

A legkiválóbb finn-ugor tudósok közreműködésével szerkesztette

TELEKI PÁL gróf.

Ára stilszerű kötésben 14 pengő.

A mű a Finn- és Észtországnak sok eredeti fényképpel diszitett leírása (350 oldal, 97 illusztrációval) és június havában tartandó finn-ugor kongresszus alkalmából a finn-észt-magyar testvériség ünnepének állít maradandó emléket.

Kapható:

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda könyvesboltjában

**Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 18.
valamint minden könyvkereskedésben.**

FÖLD ÉS EMBER

(LA TERRE ET L'HOMME)

Revue de la section pour la géographie humaine de la
Société Hongroise de l'Ethnographie.

Redacteur: KOGUTOWICZ (KÁROLY)

professeur et directeur d l'Institut géographique à l'Uni-
versité François Joseph.

SZEGED (Hongrie).

Fényképészeti újdonságok-

ról értesítőt ingyen és bérmentve küld

Wanaus József

Budapest, IV., Sütő-u. 2. (Deák Ferenc-tér sarok.)

Alapítva: 1896.

Telefon: Teréz 208—67.

Kérem ezen hirdetésre hivatkozni.

Magyarország

1 : 1.000.000 méretű

domborművű térképe

megjelent a

Magyar Földrajzi Intézet R. T.

Budapest, V., Ujpesti rakp. 2. sz.

kiadásában.

Iskoláknak

nélkülöz-

hetetlen!

Tervezték és készítették: SCHARF NÁNDOR és TURNER FERENC.

Miniszteri engedélyezés száma 22345/1928.

Ára 85 pengő.